Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A serija, 1(35) t. (1971)
Труды Академии наук Литовской ССР, Серия А, т. 1(35) (1971)

Lietuviškos S. B. Chilinskio biblijos spausdinimo aplinkybės

I. Lukšaitė

Prieš 310 metų — 1660 m. — Londone buvo pradėta spausdinti Lietuvos kalvinistams skirta pirmoji biblija lietuvių kalba, išversta Samuelio Boguslavo Chilinskio (apie 1632—1668 m.), tačiau ji nebuvo baigta spausdinti. Tėra žinomi 3 nevienodos apimties spaudinio fragmentai.

Ilgą laiką istoriografijoje buvo abejojama, kas buvo biblijos vertėjas.

Neatspausdintas J. Plioterio darbas „Trumpa žinia apie tą išdavimą lietuviškos biblijos Londone", kuriame buvo aprašytas Chilinskio biblijos spaudinio Vilniaus egzemplioriaus ir aiškiai nurodytas vertėjas, visuomenei liko nežinomas[1]. Tik pasirodžius H. Reinholdo studijoms[2], neliko abejonių, kad vertėjas buvo S. B. Chilinskis. H. Reinholdas ir S. Ch. Stangas[3], remdamiesi Lietuvos (Vilniaus) provincinių sinodų ir Kėdainių bažnytinių sesijų kanonais bei kitais dokumentais, esančiais Anglijoje (Oksfordo universiteto bibliotekos rankraštyne), bendrais bruožais išaiškino Chilinskio biblijos spausdinimo istoriją. 1932 m. Britų muziejui įsigijus Naujojo testamento Chilinskio vertimo į lietuvių kalbą rankraštį ir S. Kotui pradėjus jį tyrinėti, žinių apie vertėją dar pagausėjo. 1958 m. Poznanėje buvo išleistas Chilinskio Naujojo testamento vertimas su plačiomis S. Koto ir J. Otrembskio įžangomis[4].

Daugumas rašiusių apie Chilinskį lietė klausimą, kodėl biblijos spausdinimas buvo nutrauktas.

E. Volteris, J. Hanušas, A. Bruožis[5] teigė, kad spausdinimas nutrauktas, pritrūkus lėšų. H. Reinholdas paneigė M. Stankevičiaus ir jį sekusio J. Šliupo nuomonę, kad S. B. Chilinskis iššvaistė rinkliavos Anglijoje lėšas[6]. H. Reinholdas, o vėliau ir S. Kotas

---

[1] V. Jurgutis, V. Žukas, Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai, 3, 200, Vilnius, 1964.

[2] H. Reinhold, Mitteilungen der Litauischen Literarischen Gesellschaft (toliau — MLLG), 4, H. 2(20) (1895), H. 3(21) (1896), Heidelberg.

[3] S. Ch. Stang, Archivum philologicum, 3, Kaunas (1932).

[4] Biblia Litewska Chylińskiego, Nowy Testament (toliau — Biblia Lit. Ch...), Poznań, 1958.

[5] J. Hanusz, Altpreussische Monatsschrift, 25, 500, Königsberg (1888); E. Volter, MLLG, 4, H. 1(19), 61, Heidelberg (1894); A. Bruožis, Prūsų lietuvių raštija, 32, Tilžė, 1913.

[6] M. Stankiewicz, Wiadomość o biblii litewskiej, 14, Kraków, 1886; J. Šliupas, Reformatų bažnyčia Lietuvoje Radvilų laikais, 35, Biržai, 1929.

svarstė, kad sinodo sprendimui, sustabdžiusiam vertimo spausdinimą, galėjo turėti įtakos Žemaičių distrikto superintendento J. Božimovskio (vyresniojo) asmeniniai planai išversti bibliją į lietuvių kalbą (tame pačiame sinodo kanone sakoma, kad jis jau išvertęs Naująjį Testamentą). Reinholdas, Kotas ir J. Otrembskis[7], remdamiesi 1663.VI.3 d. Lietuvos (Vilniaus) provincinio sinodo kanonu, sustabdančiu S. B. Chilinskio biblijos vertimo spausdinimą ir teigiančiu, kad vertime „begalybė klaidų", aiškinosi, kokio pobūdžio galėjo būti tos klaidos. J. Otrembskis iškėlė mintį, kad cenzoriai klaidomis pavadino rastus neatitikmenis tekste, nes lyginimui buvo paimtas ne tas pats vertimo pagrindas. Tada ypatingai svarbu pasidarė nustatyti, iš kurios kalbos Chilinskis vertė bibliją. Šis klausimas jau seniai buvo keliamas: J. J. Kvantas (Quandt) 1735 m. lietuviškos biblijos įžangoje atsargiai teigė, kad Chilinskis vertė iš lenkų kalbos[8]. J. Rėza teigė, kad Chilinskis vertė iš lotynų kalbos (iš Vulgatos)[9]. Tuo tarpu jau 1831 m. J. Plioteris savo nepaskelbtame darbe, lyginęs Brastos biblijos, Vulgatos, S. Šmidto biblijos leidimo graikų ir hebrajų kalba ir Chilinskio vertimo tekstus, teigė, kad Chilinskis vertė iš rytų kalbų[10]. V. Biržiškos nuomone, S. B. Chilinskis nebuvo pasiruošęs versti biblijos į lietuvių kalbą: nepakankamai gerai mokėjo lietuviškai, nemokėjo hebrajų kalbos. Naujausi I. Zavadzkos ir S. F. Kolbuševskio tekstologiniai Chilinskio vertimo tyrinėjimai[11] nustatė, kad Chilinskis vertė iš olandiško ir hebraiško tekstų.

Kai kurias iš šių nuomonių patvirtina, o kai kurias verčia peržiūrėti Lietuvos evangelikų reformatų sinodo archyvo dokumentai[12].

Vargu ar galima sutikti su V. Biržiškos nuomone, kad S. B. Chilinskis apysilpniai mokėjo lietuviškai. S. Koto žiniomis[13], Chilinskių pavardė sutinkama Šiaurės Mozūrijoje, tačiau tebėra neaišku, nuo kada Chilinskiai gyveno Lietuvoje[14]. Galima teigti, kad vertėjo tėvas Adrianas Chilinskis (1586—1656 m.) mokėjo lietuviškai, nes Raseinių reformatų bažnyčios globėjas Jonas Bilevičius primygtinai kvietė į Raseinius dirbti Adrianą Chilinskį, reikalaudamas iš sinodo lietuviškai mokančio kunigo[15]. S. B. Chilinskio motina buvo lietuvė Minvydaitė[16], o Minvydai XVII a. sąmoningai dirbo lietuvių kalbos labui. Samuelis Minvydas (1602—1660 m.), bendra-

---

[7] Biblia Lit. Ch..., XXVIII—XXXI.

[8] Biblia, tai esti: Vissas Šventas raštas Seno ir Naujo testamento, pagal vokišką perguldimą D. Mertino Luteraus... nuo kellų mokytojų Lietuvoj lietuviškay perguldytas, I. 5, Karaliaučius, 1735.

[9] J. Rhesa, Geschichte der littauischen Bibel, 23, Königsberg, 1816.

[10] V. Jurgutis, V. Žukas, min. veik.

[11] I. Zawadzka, S. F. Kolbuszewski, Sprawozdania Poznańskiego towarzystwa przyjaciół nauk, 3(57), 158, Poznań (1959).

[12] Lietuvos evangelikų reformatų sinodo archyvas saugomas Lietuvos TSR Valstybinės respublikinės bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau — RB RS), f. 93 ir Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau — MAB RS), f. 40.

[13] Biblia Lit. Ch..., X.

[14] Pats Chilinskis apie tėvą rašė: „Adrianus Chylinski de Romissy". Šia žinia remdamasis, S. Kotas „Romissus" sutapatina su Promeze, esančia Trakų vaivadijos Perlojos paviete (Biblia Lit. Ch..., 419(222), X). Kur buvo „Romisai", tebėra neaišku. A. Chilinskis 1623 m. dirbo Zabludove, 1624 ir 1627 m. buvo Radvilų dvaro pamokslininkas, 1630 m. siunčiamas į Ašmeną, 1631—1632 m. dirbo Raseiniuose, 1633—1643 m. — Šventežeryje, 1642 m. — siunčiamas į Orlovą (MAB RS, K. Jablonskio archyvas, išrašai „Reformatų istorijai").

[15] RB RS, f. 93, apl. IX, Raseinių pastorato dok., 19v. (J. Bilevičiaus 1634.XI.18 d. laiškas iš Raseinių sinodui).

[16] Biblia Lit. Ch..., XI.

darbiaudamas su J. Božimovskiu (vyresniuoju), vertė 3 „Knigos nobažnistės krikščioniškos...“ dalis: „Sumą...“, „Katekizmą...“ ir „Maldas krikščioniškas visokiam meatuy...“[17]. Vadinasi, Chilinskių namuose galėjo būti kalbama lietuviškai. Savo prieraišumą Minvydams jis išreiškė brošiūros „Ratio Institutae Translationis Bibliorum in Linguam Lithuanicam“ dedikacijoje, be kitų, skirtai ir dėdei (motinos broliui) bajorui Stanislovui Minvydui: „Mylimiausiam dėdei gerbtinam ir gerbiamam kaip tėvui“[18].

Tad vargu, ar B. Chilinskiui reikėjo mokytis lietuvių kalbos, bendraujant Šventežeryje su valstiečių vaikais, kaip manė S. Kotas[19]. Be to, Boguslavas (šiuo vardu dažniausiai vadinamas vertėjas) gavo stipendiją iš M. Švobos fundacijos, skirtos „lietuvių tautos alumnams“. Šia stipendija XVII a. naudojosi asmenys, mokėję lietuviškai.

Pažiūrą į savo tautybę B. Chilinskis išreiškė biblijos vertimo antraštiniame lape: „Biblia tatey ira Raštas Švętas seno ir naujo Testamento. Pirmą kartą dabar perguldytas Lietuviškan liežuvin. Užmariose nog Samuelies Baguslavo Chylinska. *Lietuvniko*“[20].

Taigi, istorinėmis žiniomis remiantis, vargu ar būtų galima sutikti su V. Biržiškos nuomone, kad biblija buvo sustabdyta spausdinti dėl lietuvių kalbos klaidų. Antra vertus, vienas iš Chilinskio vertimo recenzentų — J. Božimovskis, iš tėvo pusės buvo lenkas, tačiau mokėjęs lietuviškai, ir buvęs vienas iš „Knigos nobažnistės krikščioniškos...“ paruošėjų.

Kalbininkai, nagrinėdami Chilinskio vertimo kalbą, pastebi didesnį tarminį bei ortografinį mišinį nei kituose to meto reformatų leidiniuose[21]. Tačiau vertimo kokybės įvertinimas dar tebelaukia savo tyrinėtojo.

Reikia sutikti su S. Koto nuomone, kad Vakarų Europoje pasireiškęs nusiteikimas išversti bibliją į daugelį Europos ir Azijos šalių kalbas galėjo sustiprinti B. Chilinskio apsisprendimą išversti bibliją į lietuvių kalbą, tačiau negalima nematyti to impulso, kurį jis galėjo gauti Lietuvoje, ypač iš Minvydų pusės. Boguslavas 1652 m. buvo paskirtas į Biržus dirbti katekistu pas Samuelį Minvydą, tuo metu, kai buvo baigiamas „Knigos nobažnistės krikščioniškos...“ paruošimo darbas. Biržuose turėjo būti kūrybiška atmosfera. Antra vertus, jau 1644 m. Lietuvos reformatai aptarinėjo Naująjį testamentą lietuvių kalba[22].

---

[17] XVII a. leidinių pavadinimų sutrumpinimai vartojami pagal: Lietuvos TSR bibliografija, Serija A, Knygos lietuvių kalba, 1, V., 1969.

[18] „Dn. Stanislao Minwid. Avunculo suo dilectissimo et Patri instar semper culto et colendo“. S. Boguslaus Chylinski, Ratio Institutae Translationis Bibliorum in Linguam Lithuanicam (toliau — Ratio...), l. 2 [Oksford, 1957]. Spaudinio mikrofilmas gautas J. Tumelio rūpesčiu iš Upsalos.

[19] Biblia Lit. Ch..., XI.

[20] Ten pat, 4(3). Čia ir kitur kursyvas šio straipsnio autorės.

[21] J. Palionis, Lietuvių literatūrinė kalba XVI—XVII a., 77, V., 1967.

[22] RB RS, f. 93, apl. XVI, Žemaičių distrikto partikuliarinės sesijos, kitaip vadinamos Šiluvos partikuliarinio sinodo aktais, kn. 1, 1639—1692 (1644.V.1 d. sesijos prot., kan. 2, bylos lapai nenumeruoti).

Pats Chilinskis mažai tedirbo pačioje Lietuvoje: studijavo Olandijoje, Frenekerio universitete, o 1657 m. persikėlė į Londoną. Jau gyvendamas Londone 1657 m. lapkričio mėn. B. Chilinskis pradeda versti bibliją į lietuvių kalbą. Jo vertimo spausdinimo istorija gerai išryškina atskirų Lietuvos reformatų veikėjų požiūrį į lietuvišką knygą. Paties Chilinskio likimas panašus į XVII a. lietuviškos knygos likimą.

Greitai iškilo lėšų klausimas.

Darbštus pasiryžėlis Chilinskis įsigijo Oksfordo ir Kembridžo universitetų kai kurių profesorių simpatiją (ypač jį rėmė chemikas Robertas Boilis (Robert Boyle, 1627—1691 m.) ir matematikas Džonas Volisas (Jhon Wallis, 1616—1703 m.)). Tuo metu R. Boilis kaupė pinigus biblijos vertimui į islandų, turkų, malajų ir kitas kalbas[23]. Suprantama, kad jį turėjo sudominti ir Chilinskio darbas. Jau pačioje pradžioje S. B. Chilinskiui teko stengtis, kad būtų pripažinta, jog reikia versti bibliją į lietuvių kalbą, nes Londone Chilinskio aplinkoje buvo žmonių, artimų lenkų kultūrai, ir jie, matyti, abejojo šio darbo prasmingumu.

Vienas tokių asmenų buvo Samuelis Hartlibas (Samuel Hartlib), kilme vokietis, bet gerai pažinojęs Lenkijos gyvenimą, o Samuelio Hartlibo brolis Jurgis Hartlibas buvo Vilniaus kalvinistų mokyklos rektorius[24]. Tuo būdu, Samueliui Hartlibui iš brolio galėjo būti žinomas ir Vilniaus gyvenimas. Hartlibo informacija apie Boguslavą Chilinskį, atvykėlį į Angliją, iš mažai arba visai nežinomos šalies — Lietuvos turėjo būti svarbi Anglijos intelektualiajai visuomenei. Samuelis Hartlibas bus abejojęs, ar reikia vertimo į lietuvių kalbą, nes vėliau, kai jau išversta biblija buvo pradėta spausdinti, jis viename (1661.XII.7 d.) iš savo laiškų rašė: „Lietuvių kalba nėra plačiai paplitusi *ir stebiuosi, kad į ją verčiama.* Lenkų kalba jų tarpe yra labiau įprasta ir visuotina, ypač aukštesniame gyventojų sluoksnyje tarp pirklių, šlėktos ir aristokratijos. Tačiau ne Krainskis, o Chilinskis yra viso šio reikalo pagrindinis veikėjas. Grįžo jis į Angliją kaip tik tam, kad paremtų šį reikalą, būdamas aistringu lietuviu"[25]. Žymus arionų veikėjas Andriejus Liubeneckis apie lietuvius rašė: „Lietuvių tauta buvo labai nežymi ir nežinoma iki susijungimo su lenkų tauta, iki aplinkiniai žemaičių ir rusų kraštai nebuvo prijungti prie Lenkijos. Matyt tai iš lietuvių kalbos, kurią tik valstiečiai vartoja skersai ir išilgai 20 mylių arba ne ką daugiau. Aišku tai ir iš to, kad savo senus papročius ir kalbą, valdymą ir parėdus bei herbus į lenkiškus pakeitė"[26].

Kad įrodytų reikalą leisti bibliją lietuvių kalba, B. Chilinskis 1659 m. išleido anglų kalba knygelę „An Account of the Translation of the Bible in to the Lithuanian Tongue" (Oxford, 1659). Po to atspausdino jos lotyniškąjį variantą (jau minėtąją „Ratio"...). Joje Chilinskis, gerokai perdėdamas, aiškina, kad lietuvių kalba vartojama plačioje Lietuvos valstybės teritorijoje ir kaimyniniuose kraštuose: Livonijoje, Kurliandijoje, Juodojoje Rusijoje, Rytų Prūsijoje ir pasienyje su Maskva[27]. Matyt, tokiu būdu anglai buvo įtikinti. Abiejuose universitetuose buvo surinkta pinigų Chilinskio darbui paremti, tačiau jų užteko tik pradžiai.

---

[23] Biblia Lit. Ch..., XXII.

[24] J. Łukaszewicz, Dzieje kościołów wyznania helweckiego, 1, 231, Poznań, 1842.

[25] Biblia Lit. Ch..., XXVI; S. Koto nuomone, iškilus projektui lietuvišką bibliją išspausdinti rinkliavos čekų brolių bažnyčioms Didžiojoje Lenkijoje likučių lėšomis, buvo paliesti lenkų interesai. Tuo ir galima paaiškinti S. Hartlibo pasisakymą prieš biblijos vertimą į lietuvių kalbą.

[26] S. Kot, Świadomość narodowa w Polsce wieku XV—XVII, 12, Lwów, 1938.

[27] S. Boguslaus Chylinski, Ratio..., l. 4.

1660.XII.10 d. į Angliją atvyko Jonas Kristupas Krainskis[28] (V. Biržiška neteisingai jį vadina Jonu Samueliu). Jis buvo siunčiamas sinodo įgaliotiniu į Angliją rinkliavos, skirtos nukentėjusioms nuo karo Lietuvos bažnyčioms, reikalams. Krainskis išbuvo Anglijoje dvejus pilnus metus ir jo reikalai visą laiką kryžiavosi su Chilinskio veikla.

Iki šiol istoriografijoje vyravo nuomonė, kad J. K. Krainskis buvo siųstas iš Lietuvos Chilinskiui paremti[29]. Šiuo metu rasta J. K. Krainskio ataskaita, kurią jis parašė 1663 m. sinodui, parvykęs iš Anglijos į Karaliaučių. Iki šiol nebuvo žinoma, kad J. K. Krainskis rašė tokią ataskaitą, o pasirodo, kad būtent šiuo dokumentu ir J. Božimovskio bei T. Skrodskio recenzija remdamasis, 1663 m. sinodas nutarė nutraukti spausdinti Chilinskio bibliją.

Iš Krainskio ataskaitos galima spręsti apie Chilinskio ir Krainskio santykius, apie dalies Lietuvos reformatų požiūrį į Chilinskio vertimą. Ji suteikia naujų žinių vertėjo biografijai, papildo biblijos spausdinimo istoriją, patikslina kai kuriuos faktus ir padeda suprasti aplinkybes, kuriomis buvo nutrauktas Chilinskio biblijos spausdinimas.

Iš jo ataskaitos galima spręsti, kad Krainskis buvo iš tų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje dirbusių dvasininkų, kurie neturėjo ryšio su lietuvių tauta. Yra pagrindo galvoti, kad Krainskis lietuviškai nemokėjo — jis visą laiką veikė tik tose valstybės srityse ir sluoksniuose, kur nebuvo kalbama lietuviškai. O iš kitos pusės, Krainskio, mokančio užsienio kalbas, buvusio Boguslavo Radvilos dvaro pamokslininko, nuomonė buvo autoritetinga Lietuvos reformatų sinodui.

J. K. Krainskis atvyko į Angliją 1660 m. gruodžio mėn.[30]. Londone tuo metu Chilinskis jau buvo atspausdinęs Senojo testamento pradžią: 5 Mozės knygas. Darbas jau buvo sustojęs, nes Chilinskiui trūko lėšų[31]. Kad galėtų pramisti, jis jau buvo užstatęs visus savo drabužius ir knygas. Atvykęs į Angliją, Krainskis kreipėsi į Anglijos karaliaus dvarą, prašydamas paskelbti rinkliavą nukentėjusioms nuo karo Lietuvos reformatų bažnyčioms. Karalius audiencijos metu Krainskio dokumentus pavedė patikrinti asmenims, kurie žinojo apie pradėtą spausdinti Chilinskio vertimą. Daugelis

---

[28] MAB RS, f. 40, b. 586, dok. 124 (J. K. Krainskio, rinkliavos Anglijoje įgaliotinio, ataskaita 1663 m. sinodui, l. 1 (skelbiama priede, toliau — Ataskaita...)). J. K. Krainskis 1654 m. Belžico sinode Jonušo Radvilos buvo pakviestas dirbti į Zabludovo seminariją. 1659 m. patvirtinta jo kandidatūra į reformatų ministrus. 1660 m. jis dirbo Boguslavo Radvilos dvare Karaliaučiuje pamokslininku (MAB RS, f. 40, b. 125, Lietuvos (Vilniaus) provincinių sinodų aktų (toliau — LPSA) nuorašai, 1959 m. Kėdainių bažnyčios suvažiavimo kan. 22; parašas po 1660 m. sinodo protokolu). 1673 m. buvo Paliesės distrikto konsenjoru, o 1676 m. to paties distrikto superintendentu iki mirties — 1685 m. Dirbo Vengrove, Liubče (MAB RS, f. 40, b. 160, Sąvadas..., p. 131). 1664—1665 m. antrą kartą buvo išsiųstas į Angliją rinkliavos reikalais, tačiau sinodui, atrodo, atsiskaitė tik 1667 m., pranešdamas, kad rinkliava nepavykusi (Biblia Lit. Ch..., XXX).

[29] Polski słownik biograficzny, 4, 12, Kraków, 1938.

[30] S. Koto nuomone, jis atvyko 1661 m. pradžioje (Biblia Lit. Ch..., XIX).

[31] Kaip tik tokios apimties yra vienas iš trijų žinomų Chilinskio biblijos spaudinio fragmentų (dabartinis Britų muziejaus egzempliorius).

teiravosi, ar Krainskis atvyko iš tos pačios Lietuvos, kuriai naudotis verčiama biblija ir ar yra joje pakankamai pamaldžių žmonių, kad tauta, iki šiol neturėjusi biblijos savo kalba, dabar jos geidžia. Krainskis, lyg teisindamasis, sinodui rašė, kad jis turėjęs atsakyti į klausimus teigiamai, nes paaiškinti, kad lietuvių kalba biblija nereikalinga, reikštų pripažinti, kad Lietuvoje nėra pamaldžių reformatų. Karalius pasirašė rinkliavos įsaką, kuriame buvo įrašyta, kad dalis pinigų bus skirta biblijai lietuvių kalba spausdinti. Tokiu būdu, Krainskis buvo įpareigotas subsidijuoti biblijos spausdinimą iš surinktų pinigų. Krainskis plačiai aiškino sinodui, kad jis negalėjo nepaklusti karaliaus įgaliotiniams ir jo įsakui. Antra, Krainskio nuomone, biblijos spausdinimas žymiai pakėlė rinkliavos svarbą anglų akyse ir padidino įplaukas.

Lietuvoje irgi buvo nesuinteresuotų biblijos spausdinimu asmenų: abejingumu dvelkia Krainskio cituojami Lydos pavieto maršalkos, sinodo (vykusio prieš 1663 m.) direktoriaus Teofilio Dunino Rajeckio žodžiai: „Kadangi mums ta biblija nieko nekaštuoja, tai tegu ją spausdina“[32].

Krainskiui atvykus, Chilinskis jau buvo skolingas spaustuvininkui 148 svarus sterlingų, o išmokėjimo terminas baigėsi 1661 m. vasario mėn. Krainskis rašė, kad jam labai nepatiko tai, jog, dar nepradėjus rinkti pinigų, jam reikia dengti skolas[33]. Abiejų santykiai darėsi vis labiau įtempti. Krainskis pareikalavo, kad Chilinskis duotų savo vertimą patikrinti Lietuvos reformatų bažnyčios paskirtiems cenzoriams. Vertėjas tuojau išvyko iš Anglijos, tur būt, 1661 m. sausio mėn., dar prieš skolos sumokėjimo terminą, nes Krainskis rašė, kad Chilinskis slapta išvažiavo, bijodamas karcerio[34].

Pakeliui į Lietuvą Chilinskis, matyt, užvažiavo į Karaliaučių, kur buvo kalvinistų išeivių iš Lietuvos.

1661.VIII.20—24 d. Chilinskis dalyvavo Lietuvos reformatų suvažiavime Kėdainiuose, kur buvo gerai sutiktas, pasidžiaugta tuo, kad jis pateikė išverstą bibliją — dalį spausdintos ir dalį rankraščio. Ir nutarta, kad po to, kai vertimą patikrins Žemaičių superintendentas Jonas Božimovskis (vyr.) ir Teodoras Skrodskis, jis turi būti atiduotas spausdinti[35]. Chilinskis skubėjo grįžti į Angliją, norėjo kalti geležį, kol ji karšta. Jis pageidavo, kad biblijos vertimas būtų patikrintas per 2 savaites[36]. Tai įžeidė J. Božimovskį (vyr.). Be to, Karaliaučiuje Chilinskio laukė nuotaka. Božimovskis buvo vertimu nepatenkintas, jis rašė, kad vertime yra tiek klaidų, kiek eilučių, ir negalįs praleisti tokio vertimo amžinai savo gėdai. O vertėjas buvo

---

[32] Ataskaita..., l. 2v.

[33] Ten pat, l. 2v.

[34] S. Kotas klaidingai manė, kad Chilinskis vežė Krainskio ataskaitą į Lietuvą (Biblia Lit. Ch..., XXVIII).

[35] MAB RS, f. 40, b. 125, LPSA nuorašai (1661.IX.20—25 d. Kėdainių konvokacija); Biblia Lit. Ch..., XXVIII.

[36] Krainskis savo ataskaitoje cituoja 2 J. Božimovskio (vyr.) laiškus, gautus po to, kai Chilinskis jau buvo grįžęs į Angliją. Iš jų sužinome, kaip klostėsi vertėjo reikalai Lietuvoje.

ambicingas, staigaus būdo, o gal sunkios gyvenimo sąlygos buvo pakirtusios jo sveikatą.

Iš Krainskio perteikiamų vertėjo žodžių galima spręsti, kad Chilinskis jautėsi geriau pasiruošęs biblijai versti nei kiti: jis teigė, kad be jo nėra Lietuvoje mokančių rytų kalbų, ir todėl niekas kitas negalįs biblijos versti. Krainskis pridūrė, kad tas kalbas Chilinskis pats silpnai mokąs. Kaip gerai Chilinskis mokėjo hebrajų kalbą, sunku pasakyti, nes tiek Krainskis, tiek Chilinskis šiame ginče buvo šališki. Viena aišku, kad Chilinskis naudojosi biblijos tekstu hebrajų kalba, jeigu kėlė tokį reikalavimą biblijai versti. Tą patį rodo ir tekstologiniai Chilinskio biblijos vertimo tyrimai[37].

Chilinskis įsikarščiavęs pavadino vertimo taisytojus „aklais spalvų žinovais" („caecos colorum judices")[38], susipyko su J. Božimovskiu (vyresniuoju) ir vestuvių pretekstu, kaip rašė Božimovskis, išvyko iš Lietuvos. Vertėjas jokių Lietuvos reformatų vyresnybės rekomendacijų nei Krainskiui, nei spaustuvininkui negavo.

Iš Krainskio ataskaitos paaiškėja, kad Karaliaučiuje Chilinskis vedė išeivio iš Lietuvos kunigo Jono Andriaus Jurskio dukterį[39].

1640 m. Lietuvos reformatų tarpe Jurskio pavardė buvo garsi: jam bešvenčiant savo vaiko[40] krikštynas, buvo išprovokuotas tikybinis sąmyšis Vilniaus mieste, sugriauta kalvinistų bažnyčia, kaltais paskelbti Vilniaus reformatai ir jų vyresnieji nuteisti mirties bausme. Nuteistųjų tarpe buvo ir Jurskis, bet jis suspėjo pabėgti į Rytų Prūsijos Kunigaikštystę[41]. Tačiau jo ryšiai su Lietuva nenutrūko: 1659 m. jis rašė laišką Žemaičių superintendentui J. Božimovskiui, kad rinkliava Anglijoje čekų brolių bažnyčioms Didžiojoje Lenkijoje turėtų priklausyti lygia dalim Mažajai ir Didžiajai Lenkijai bei Lietuvai[42].

Jurskiui, prisiglaudusiam Karaliaučiuje, matyti, rūpėjo lituanistiniai reikalai. Jis globojo B. Chilinskį, užtarė jį prieš B. Radvilą, ne kartą rašė laiškus vertimo reikalu į Kėdainius, kuo jį kaltino Krainskis savo ataskai-

---

[37] Ataskaita..., l. 5; I. Zawadzka, S. F. Kolbuszewski, min. veik., 158—159.

[38] Ataskaita..., l. 3v.

[39] B. Chilinskis savo Naujojo Testamento vertimo rankraštyje pateikia kai kurias žinias apie J. A. Jurskį: gimė jis 1603 m., kilmingas, studijavo Rastenburge (Kentšine), Karaliaučiuje, dvejus metus Vilniaus akademijoje, Krokuvoje gavo mažąjį bakalauro laipsnį. Po studijų grįžo į Lietuvą, kur 1633 m. buvo įšvęstas reformatų kunigu (Biblia Lit. Ch..., 419(222)). 1634 m. Jurskis buvo paskirtas prižiūrėti Vilniaus kalvinistų mokyklos ir sudaryti Vilniaus reformatų bibliotekos katalogą (MAB RS, f. 40, b. 1157, LPSA, I (1634 m. kan. 36, 37), p. 420, 422). Prieš tai, dar 1631 m., tikriausiai tas pats Jurskis ėjo Kėdainių mokykloje docento, o bažnyčioje katekisto pareigas (Collecta zboru Kiejdańskiego (Wilno, 1939, kilus II pasauliniam karui, spaudinys nebuvo baigtas spausdinti)). A. Vengerskis mini jį buvus Kėdainių mokyklos rektoriumi (A. Węgierski, Systema historico chronologicum ecclesiarum Slavonicarum... opera Adriani Regenvolscii, 149, Utrecht, 1652).

[40] J. Łukaszewicz, min. veik., 1, 229. Remdamasis kažkokiu įvykių amžininko rankraščiu, autorius pastebi, kad Jurskis šventė savo dukters Reginos krikštynas. Gal ji ir tapo Chilinskio žmona?

[41] J. A. Jurskis kurį laiką buvo Klaipėdoje, vėliau persikėlė į Karaliaučių. Su Klaipėda Jurskiai buvo susieti dar ir 1672 m., kai ten pradėjo eiti kunigo pareigas jo sūnus Povilas Andrius, prieš tai dirbęs Karaliaučiuje mokytoju (G. Rhode, Brandenburg—Preussen und die Protestanten in Polen 1640—1740, 13, Leipzig, 1941).

[42] MAB RS, f. 40, b. 125, LPSA nuorašai (1659 m. sinodo prot., kan. 1). Apie tai, kad kalbama apie tą patį Jurskį, liudija prierašas „X. Jurski, exul w Prussy...".

toje. Chilinskiui pavyko gauti iš B. Radvilos rekomendacinį laišką, kuris jam buvo didelė paspirtis. Gal būt, Jurskio iniciatyva Rytų Prūsijos Kunigaikštystėje buvo iškeltas projektas realizuoti Chilinskio bibliją: buvo pasiūlyta iš tų valsčių, kuriuose gyveno lietuviai, surinkti po 10 grašių nuo valako knygai supirkti. Tačiau buvo nutarta palaukti biblijos spausdinimo pabaigos[43].

Chilinskis neilgai užtruko Karaliaučiuje, nes 1661 m. gruodžio pabaigoje jis jau buvo Anglijoje. Nepasimatęs su Krainskiu, Chilinskis toliau spausdino savo vertimą „dieną ir naktį". Krainskis jautėsi vertėjo viršininku. Per Žemaičių superintendento sūnų Joną Božimovskį (jaunesnįjį), kuris buvo spausdinamo vertimo korektorium, jis reikalavo Chilinskio prisistatyti. Chilinskis, neturėdamas rekomendacijų, to vengė. Abiejų santykiai darėsi vis labiau įtempti. Nepadėjo atsivežtasis iš Lietuvos Kėdainių suvažiavimo kanono nuorašas, kuriame Chilinskiui buvo pažadėta leisti vertimą spausdinti. B. Radvilos rekomendacija Krainskis netikėjo, pareikšdamas, kad jī buvo apgaule iš jo išgauta. Tuo tarpu materialiai vertėjas buvo priklausomas nuo Krainskio: buvo pirkęs popieriaus kreditan už 100 svarų sterlingų, reikėjo lėšų pragyvenimui. Krainskis kaltino Chilinskį nepaklusnumu ir kenkėjiška veikla Lietuvos reformatų bažnyčios nenaudai[44]. Tuo tarpu Chilinskis spausdino dieną ir naktį, ir net pats buvo ėmęsis pinigus rinkti anglų bažnyčiose.

Paskui Chilinskį atėjo 2 Jono Božimovskio (vyr.) laiškai iš Lietuvos. Krainskis cituoja tuos laiškus. Iš pirmojo laiško citatos matyti, kad J. Božimovskis (vyr.) sakosi nežinąs, ką daryti: vertimas jam labai nepatikęs, jis kiekviename puslapyje radęs daug klaidų, reikalauja, kad visas vertimas prieš spausdinant būtų patikrintas. Praneša, kad Chilinskis esąs blogas žmogus, ir kad jam sinodas rekomendacijų nedavęs. 1662 m. vasario 19 d. laišku J. Božimovskis (vyr.) žymiai kategoriškiau nusprendžia: nepatikrinto ir neištaisyto vertimo nespausdinti. Tokios pačios nuomonės Lietuvoje buvo ir daugiau reformatų veikėjų — to paties reikalavo ir Naugarduko konsenjoras. Krainskis rašo, kad jis tuojau uždraudė bibliją spausdinti.

Kyla klausimas, kada buvo nutrauktas antrą kartą biblijos spausdinimas.

S. Koto žiniomis, 1662.V.21 d. Krainskis susitarė su Chilinskiu, kad vertėjas privalo išsiųsti į Lietuvą spaudinį, siekiantį netoli Dovydo psalmių pabaigos (tokios apimties yra vadinamasis Vilniaus egzempliorius), ir gaus mėnesiui 4 svarus atlyginimo[45]. Šio susitarimo pats Krainskis ataskaitoje nemini. Jis rašo, kad tuojau pat, gavęs Božimovskio laiškus, už-

---

[43] Ataskaita..., l. 5v. Iki šiol istoriografijoje buvo laikomasi nuomonės, kad ši iniciatyva priklausė Krainskiui.

[44] Ataskaita..., l. 3v.

[45] H. Reinhold, MLLG, H. 2(20), 158. Krainskis savo Ataskaitoje... (l. 5) rašo, kad Chilinskis gaudavo kas savaitę 5 svarus.

draudė spausdinimą, o po to sušaukė susirinkimą (datos nenurodo). Šį Krainskio minimą susirinkimą galima identifikuoti su S. Koto aprašomu rugpiūčio 8 d. susirinkimu[46]. Susirinkimas buvo sušauktas Krainskio iniciatyva, jame dalyvavo rinkliavos iždininkas, spaustuvininkas, kai kurie Londono dvasininkai.

Chilinskis kreipėsi į Oksfordo matematikos profesorių, universiteto archyvistą Džoną Volisą, prašydamas užtarimo. Krainskis kaltino Chilinskį nepaklusnumu dvasinei vyresnybei, žodžio nelaikymu, lėšų švaistymu. Vadinasi, tarp 1662.V.21 d. ir VIII.8 d. buvo galutinai nutrauktas biblijos spausdinimas. Gal būt, net netrukus po gegužės 21 d., kaip spėjo ir H. Reinholdas[47], nes susitarimo metu minima spaudinio apimtis atitinka plačiausią žinomą Chilinskio biblijos fragmentą (26 lankus).

Galutinai sustabdžius biblijos spausdinimą, Chilinskis dar bandė kovoti su nuosprendžiu.

Krainskis rašė, kad jam visus metus dar teko bylinėtis su vertėju. Krainskis bylą laimėjo, nes buvo oficialus Lietuvos reformatų bažnyčios asmuo, sumokėjęs 3000 auksinų spaustuvininkui, jis išgavo teisę į visą spaudinio tiražą ir visą supirktą popierių. Išspausdintieji fragmentai buvo uždaryti Londono Belgų bažnyčioje Kalandrinio (Calandrini) priežiūroje. Chilinskis buvo desperacijoje. Jei galima tikėti Krainskiu, tai uždarant spaustuvę Chilinskis pasakęs: „Norėčiau, kad geriau velnias tą rinkliavą griebtų, negu kad ji patektų į Lietuvos kunigų rankas"[48].

Krainskiui daug labiau rūpėjo rinkliava, negu biblijos spausdinimas. Tą jis tiesiai pabrėžė savo ataskaitoje. Jis biblija rūpinosi tiek, kiek jį saistė Anglijos karaliaus įsakas, tačiau savo ruožtu stengėsi visokiais būdais, kad kuo mažiau būtų išleista pinigų biblijos spausdinimui. Knyga lietuvių kalba Krainskiui, neturinčiam ryšio su lietuvių tautos kultūra, atrodė nereikalinga prabanga. Chilinskis, matyti, ne be pagrindo kaltino bažnyčios vyresniuosius, kad jie rūpinasi tik pinigais.

Visi šie nesutarimai nedarė garbės Lietuvai Anglijos visuomenės akyse ir labai kenkė rinkliavos reikalams. Tuo labai rūpinosi Krainskis ir siūlė sinodui kuo greičiau atšaukti Chilinskį iš Anglijos, nutraukti jam duodamus pinigus pragyvenimui iš rinkliavos įplaukų, motyvuojant tuo, kad Chilinskis yra visai nereikalingas biblijai spausdinti. Taigi, buvo stengiamasi iš Anglijos visiškai pašalinti Chilinskį — viso darbo iniciatorių.

Šią bylą sekė, Krainskio liudijimu, garsus to meto čekų pedagogas Janas Amosas Komenskis (1592—1670 m., Comenius, Komensky).

Mat, jau 1659 m. buvo iškelta mintis, kad Lietuvos reformatams turi priklausyti dalis Anglijoje surinktų pinigų, skirtų čekų brolių bažnyčioms Didžiojoje Lenkijoje. Vienas iš šios rinkliavos iniciatorių kartu su Hartmanu buvo Komenskis. Komenskis turėjo savo planų, kaip panaudoti surinktus pinigus. O Chilinskis, iškilus minčiai dalį pinigų išreikalauti Lietuvai, projektavo blogiausiu atveju šios rinkliavos likučiais atspausdinti

[46] Biblia Lit. Ch..., XXIX.

[47] H. Reinhold, MLLG, H. 2(20), 159, 162.

[48] Ataskaita..., l. 4v.

savo vertimą[49]. Šios minties griebėsi ir Krainskis, nenorėdamas leisti tik Lietuvos reformatams skirtos rinkliavos pinigų. Gal būt, todėl Komenskis atkreipė dėmesį į Chilinskio veiklą ir kartu su A. S. Hartmanu (A. S. Hartmann) sekė Chilinskio ir Krainskio bylinėjimąsi.

Norėdamas sumažinti išlaidas biblijos spausdinimui, Krainskis buvo sudaręs sutartį su kitu spaustuvininku Džonu Maksvelu (Jhon Maxvell) ir sulygo po 5 svarus už lanką (Chilinskis mokėjo 9 svarus). Krainskis, grįžęs iš Anglijos, šį spaustuvininką rekomendavo sinodui. Be to, siūlė bibliją spausdinti žymiai didesniu šriftu, nes Chilinskio pasirinktąjį sunkiai išskaitysią net ir jauni.

Krainskio ataskaitoje minimas Chilinskio biblijos t i r a ž a s.

Pagal sunaudoto popieriaus apytikrį kiekį R. Stylas (R. Steele) spėjo, kad biblija turėjo būti spausdinama 833 egz. tiražu[50]. Iš ataskaitos sužinome: Chilinskis prisiekinėjęs Krainskiui, kad užsakęs spaustuvininkui 1200 egzempliorių. Tuo tarpu pats Krainskis rado spausdinamą žymiai didesniu — net 3000 egz. — tiražu[51]. Galimas dalykas, kad spaustuvininkas savo nuožiūra pakeitė tiražą ir pastatė Chilinskį jau prieš įvykusį faktą. Toks tiražas tais laikais lietuviškai knygai buvo labai didelis — lenkiška biblija Amsterdame (1660 m.) buvo spausdinama 2000 egz. tiražu. Tačiau reikia atkreipti dėmesį į tai, kad biblija lietuvių kalba buvo leidžiama iš viso pirmą kartą, tuo tarpu Amsterdamo biblija jau buvo III iš eilės spausdinamas biblijos vertimas į lenkų kalbą, be to, lietuviškoji turėjo būti naudojama ir lietuviškose Rytų Prūsijos Kunigaikštystės srityse.

Krainskio ataskaita patikslino tas a p l i n k y b e s, kuriomis galutinai nutarta nebespausdinti Chilinskio vertimo, ir d a t ą, k a d a K r a i n s k i s g r į ž o į Lietuvą.

Iki šiol buvo manoma, kad Krainskis grįžo iš Anglijos į Karaliaučių 1663 m. rugpiūčio mėn., prieš tai nieko rimto nepranešęs apie savo veiklą 1663 m. birželio mėn. sinodui[52], ir kad jo nuomonė neturėjo jokios įtakos sinodo sprendimui.

Tačiau Krainskis rašė, kad jau 1663 m. apie kovo mėn. jis jau ne tik kad buvo grįžęs iš Anglijos į Karaliaučių, bet jau turėjo nuvykti į Kėdainius[53]. Savo ataskaitą jis parašė 1663.V.28 d. iš Kėdainių vėl grįžęs į Ka-

[49] A. Jurskis 1659 m. iškėlė mintį dalį rinkliavos čekų brolių bažnyčioms skirti Lietuvai (MAB RS, f. 40, b. 125, LPSA nuorašai (1653 m. sinodo prot., kan. 1)). Krainskis savo ataskaitoje rašo: „...Jam zawsze tu powiada', że reszty Wielkopolskie na Biblią Litewską są destinowane" (Ataskaita..., l. 3v.).

[50] Biblia Lit. Ch..., XXV.

[51] Šį teiginį tartum patvirtina pats Chilinskis Naujojo testamento rankraščio prieraše, kuriame vertėjas kalba apie įrišimo kainą — „Wiązanie 300 tysięcy Bibliy" (Biblia Lit. Ch..., 413 (219)), šiuo atveju panašu į tai, kad Chilinskis bus padaręs klaidą — prirašęs du nulius, o gal leidėjų buvo neteisingai perskaityta.

[52] Biblia Lit. Ch..., XXX, S. Kotas nenurodo, kuo remiasi.

[53] Krainskis rašė: „Termin bytnosci naznaczony mi był pro Dominica Judica w Kieydanach" (Ataskaita..., l. 1v.). Dominica Judica — antra savaitė prieš Velykas (Velykos 1663 m. buvo senuoju stiliumi balandžio 19, naujuoju — kovo 25 d.). Kadangi neaišku, kurio stiliaus laikantis rašyta Krainskio ataskaita, galima apytikriai nustatyti, kad kovo viduryje ar pačioje balandžio pradžioje Krainskis jau turėjo būti Kėdainiuose.

raliaučių. 1663 m. sinode jo ataskaita, kaip liudija prierašas, buvo perskaityta birželio 4 d.[54] Krainskio ataskaita buvo šališka, plati (11 psl.), Chilinskį jis charakterizavo iš pačios blogiausios pusės: jis buvęs nepaklusnus, šmeižikas, savavališkas ir įžūlus, rinkliavos trukdytojas ir pinigų švaistytojas, susidėjęs su plėšikais ir šantažavęs Krainskį. Krainskis aiškiai sumenkino jo profesinius sugebėjimus. Po tokios charakteristikos visi sinode dalyvavusieji buvo psichologiškai paruošti galutiniam sinodo nutarimui Chilinskio vertimo iš viso nebespausdinti. Sinodas išreiškė absoliutų pasitikėjimą Krainskiu, tvirtindamas jį antrą kartą delegatu į Angliją. Chilinskis mirė visų užmirštas 1668 m. Anglijoje.

Kadangi rinkliavą Anglijoje karaliaus įsakas siejo su lietuviškos biblijos spausdinimu, buvo nutarta spausdinti kitą vertimą ir net paskelbta, kad naujas vertimas esąs jau paruoštas[55].

Kada buvo paruoštas n a u j a s v e r t i m a s? Krainskio ataskaita šiek tiek paaiškina visą situaciją. Kai Chilinskis atvyko į Lietuvą 1661 m., parodė savo vertimą Žemaičių superintendentui J. Božimovskiui (vyresniajam) ir nesulaukė pritarimo, Lietuvos reformatų vyresnybė turėjo arba savaip taisyti Chilinskio vertimą, arba pateikti naują, nes to reikalavo rinkliavos Anglijoje įsakas. Gal būt, Božimovskis jau ir anksčiau vertė bibliją į lietuvių kalbą, nes jau 1644 m. buvo tariamasi Kėdainiuose apie Naujojo testamento spausdinimą. Sprendžiant iš to, kad 1662.II.19 d. laišku J. Božimovskis (vyr.) ryžtingai sustabdė Chilinskio vertimo spausdinimą, galima spėti, kad apie tą laiką jis apsisprendė ir pats skubiai ėmėsi darbo. Reikia sutikti su H. Reinholdo nuomone[56], kad J. Božimovskio asmeniniai planai galėjo turėti įtakos jo sprendimui sustabdyti Chilinskio vertimo spausdinimą. 1663 m. sinode tvirtinama, kad biblija jau išversta, tačiau faktiškai tekalbama tik apie Naujojo testamento vertimą[57]. Krainskis patarė būsimajam naujam delegatui į Angliją, teisinantis anglams, besidomintiems, kodėl nespausdinamas Chilinskio vertimas, akcentuoti, kad Naujasis testamentas labiau reikalingas Lietuvai negu Senasis, kuris nebespausdinamas. O kol atspausdins Naująjį testamentą — Lietuvoje bus baigtas versti ir Senasis testamentas[58].

J. Božimovskis (vyr.) galėjo būti gerai informuotas apie Chilinskio veiklą nuo 1662 m. pavasario, nes tuo metu spausdinamo vertimo korektoriumi dirbo jo sūnus Jonas[59]. Taigi, Naujasis testamentas Kėdainiuose turėjo būti skubiai verčiamas visus 1662 m., iki 1663 m. birželio. Tik ką (1663 m. pradžioje) iš Anglijos į Karaliaučių grįžęs Krainskis tuoj pat

---

[54] S. Kotas tvirtina, kad 1663 m. sinodas birželio 13 d. išsiuntė laišką į Angliją, klausdamas, kodėl Krainskis nerašo ir negrįžta (Biblia Lit. Ch..., XXX). Autorius nenurodo šio tvirtinimo šaltinio. Jeigu toks laiškas buvo siųstas, jis galėjo būti rašytas tik 1662 m.

[55] MAB RS, f. 40, b. 1136, LPSA, II (1663 m., kan. 2, 3), p. 213.

[56] H. Reinhold, MLLG, H. 3(21), 215.

[57] MAB RS, f. 40, b. 1136, LPSA, II (1663 m., kan. 3), p. 213.

[58] Ataskaita..., l. 4v.

[59] Biblia Lit. Ch..., 413(219), B. Chilinskio prierašas.

buvo iškviestas į Kėdainius. Ši kelionė buvo susijusi su kėdainiškiu vertimu: iš Kėdainių Krainskis buvo siunčiamas į Karaliaučių išgauti iš Prūsijos kunigaikščio bibliotekos J. Bretkūno biblijos vertimo į lietuvių kalbą rankraštį. Tarpininkaujant ir laiduojant B. Radvilai[60], rankraštis buvo gautas ir nugabentas į Kėdainius. Bretkūno vertimas, kaip rašo pats Krainskis[61], turėjo pagreitinti ir palengvinti kėdainiškių darbą.

Su kėdainiškiu biblijos vertimu susijęs dar vienas Minvydų šeimos atstovas — Mikalojus Minvydas.

M. Minvydas lankėsi Anglijoje dar tada, kai buvo spausdinamas Chilinskio vertimas. 1663 m. sinodas nutarė, kad Minvydui prižiūrint, turėtų būti spausdinamas Anglijoje kėdainiškis vertimas[62]. J. Božimovskiui (vyr.) mirus, M. Minvydas perėmė pareigą paruošti vertimą spaudai ir suorganizuoti jo išspausdinimą, nors patį rankraštį perėmė Jonas Božimovskis (jaun.) ir Samuelis Bitneris. Rankraštis turėjo būti perduotas M. Minvydui, kuris, nustatęs, ko trūksta, turėjo išdalinti gerai mokantiems lietuviškai S. Monkevičiui, S. Bitneriui, S. Lipskiui vertimui išbaigti[63]. Tačiau ir šis vertimas, nepalankiai susiklosčius aplinkybėms, nebuvo išspausdintas.

J. Božimovskis (jaun.) 1680 m. rankraštį iš Slucko persiuntė į Biržus[64], M. Minvydas patvirtino rankraštį gavęs 1680.VIII.14 d.[65]. Tetrūko tik pinigų spausdinimui. Jau prieš porą mėnesių M. Minvydas buvo įpareigotas išvykti į didelę kelionę: pas Brandenburgo elektorių, į Olandijos valstijas, pas Heseno landgrafą, į Anglijos Karalystę. Ten jis privalėjo išsirūpinti Lietuvos reformatams stipendijų universitetuose ir vėl pabandyti dar Chilinskio laikais pradėtos rinkti rinkliavos lėšomis spausdinti biblijos vertimą į lietuvių kalbą[66]. 1680 m. rudenį M. Minvydas išvyko į kelionę[67]. 1681 m. jis Anglijoje pasirašė pasižadėjimą, kad surinktus pinigus išleis lietuviškos biblijos spausdinimui ir alumnų iš Lietuvos išlaikymui[68]. Tačiau pinigų įplaukė, matyt, per maža, o svarbiausia, 1681 m. sinodas pranešė, kad kartu su Biržų bažnyčios klebonija sudegė Naujojo testamento vertimo į lietuvių kalbą rankraštis[69]. Ir vėl biblijos vertimo spausdinimas nusitęsė ilgus metus.

---

[60] MAB RS, f. 40, b. 460, v. 36 (B. Radvilos 1663.V.30 d. tarpininkavimas dėl Bretkūno rankraščio).

[61] Ataskaita..., l. 4v.

[62] MAB RS, f. 40, b. 1136, LPSA, II (1663 m. sinodas, kan. 2, 3), p. 213—214.

[63] Ch. S. Stang, min. veik., 35.

[64] MAB RS, f. 40, b. 518 (1680.VIII.5 d. J. Božimovskio (jaun.) laiškai iš Slucko Kališo pataurininkiui Nezabitauskui).

[65] MAB RS, f. 40, b. 531, v. 5 (M. Minvydo 1680.VIII.14 d. laiškas iš Biržų Nezabitauskui).

[66] MAB RS, f. 40, b. 596 (Lietuvos provincinio sinodo 1680.VI.6 d. instrukcija M. Minvydui); H. Reinhold, MLLG, H. 1(19), 160; S. Tvorekas klaidingai nurodo, kad Samueliui Minvydui buvo pavesta tvarkyti 1685 m. Užnerio alumnų reikalus. Tuo metu S. Minvydas jau buvo miręs, ir pavesta tai buvo jo sūnui Mikalojui Minvydui (S. Tworek, Odrodzenie i reformacja w Polsce, **14**, 205, Warszawa, 1969).

[67] MAB RS, f. 40, b. 531, dok. 6 (M. Minvydo 1680.IX.3/13 d. laiškas iš Biržų Nezabitauskui).

[68] H. Reinhold, MLLG, H. 1(19), 161; MAB RS, f. 40, b. 586, 125 (M. Minvydo 1682.II.2 d. pasižadėjimo nuorašas).

[69] Ch. S. Stang, min. veik., 36.

Tik 1701 m. Karaliaučiuje buvo atspausdintas Naujojo testamento vertimas į lietuvių kalbą. Jo vertimas priskiriamas Biržų ir Naujamiesčio kunigui S. Bitneriui.

Apžvelgus žinias iš J. K. Krainskio ataskaitos bei rašiusiųjų apie tai, kodėl nutrauktas spausdinti Chilinskio biblijos vertimas, galima padaryti i š v a d ą, kad lėšų trūkumas nebuvo pagrindinė priežastis. Kaip rašė Krainskis, Senojo testamento spausdinimas jau buvo beveik apmokėtas. O ir sinodas nekėlė klausimo, kokiomis lėšomis bus apmokamas J. Božimovskio vertimas Londone. Tur būt, daugiausia reiškė šioje byloje Lietuvos reformatų sinodo abejingumas spaudinio likimui. Be to, Chilinskio likimas priklausė nuo aukščiau už jį bažnytinės hierarchijos laiptuose stovinčių asmenų, kurių vienas (Krainskis) buvo tolimas lietuvių tautos kultūrai, o kitas (J. Božimovskis) turėjo savo asmeninius planus versti bibliją į lietuvių kalbą. Žinant, kad Chilinskis mokėjo rytų kalbas, o kėdainiškiai vertėjai jų nemokėjo, galima paremti J. Otrembskio požiūrį į vertimo klaidų pobūdį: bažnyčios cenzūra, tikriausiai, vertino Chilinskio vertimą, lygindama jį su lenkišku ir lotyniškų biblijos tekstu, o Chilinskis vertė iš vienos kurios germanų kalbos (kiek vėliau I. Zavadzkos ir S. F. Kolbuševskio nustatyta, kad iš olandų kalbos, palygindamas su hebraišku). Taigi, bažnyčios cenzoriai ir vertėjai naudojosi ne tuo pačiu vertimo pagrindu. Cenzūra rado skirtumus ir uždraudė spausdinti vertimą. Oficialiu pagrindu nutraukti biblijos spausdinimą buvo bažnyčios cenzūros pareiškimas apie rastas klaidas biblijos vertime.

Lietuvos TSR Mokslų akademijos
Istorijos institutas

Gauta
1970.V.14

Priedas

Skelbiamas dokumentas laikomas Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos Rankraščių skyriuje: Jono Kristupo Krainskio, rinkliavos Anglijoje Lietuvos reformatų bažnyčiai įgaliotinio, ataskaita 1663 m. Lietuvos provinciniam sinodui Vilniuje.

Dokumentas skelbiamas, laikantis transliteracijos principo, pagal leidinį „Zasady wydawania tekstów staropolskich" (Wrocław, 1955): palikta visa rankraščio rašyba ir skyryba. Raidės *s* rašyba dėl techninių sumetimų sumoderninta. Žodžių santrumpos išskleidžiamos, sutrumpintoji žodžio dalis, nutrupėjusios bei atstatytos raidės, dėl kurių nekyla abejonių, rašomos laužtiniuose skliaustuose [ ]. Įrašymai tarp eilučių imami į riestinius skliaustus ⌈ ⌋. Paprastuosius skliaustus — ( ) — naudoja rankraščio autorius, jie paliekami nepakeisti. Titulų sutrumpinimai paaiškinami išnašose, pirmą kartą jiems pasirodžius tekste. Puslapio pabaiga žymima ženklu ‖. Dokumento lapų numeracija žymima kairėje šalia teksto, antroji lapo pusė pažymima raide *v*. Skiemens ar žodžio pakartojimas, perkeliant jį iš puslapio į puslapį, išlaikomas. Ruošiamą spaudai dokumentą peržiūrėjo A. Kaupuž ir M. Svirskas. Jiems už tai dėkoju.

Jono Kristupo Krainskio, rinkliavos Anglijoje Lietuvos reformatų bažnyčiai įgaliotinio, ataskaita 1663 m. Lietuvos provinciniam sinodui Vilniuje.

Karaliaučius, 1663.V.28

MAB RS, f. 40, b. 586, dok. 124. Originalo antraštė: Relatia o Collekcie Angielskiey.

Illustres Excellentissimi Magnifici ac Generossimi Domini Domini Mecaenates Fautores-q[ue] gratiosissimi. Ut et Reverendissimi, Nobilissimi, Excellentissimi pientissimique Viri Dei Patres ac Fratres in Christo Venerandi.

Niewyzałuię tego nigdy ze na ten Swięty Ziaʒd teraʒnieyszy wielce poządany stawic się in medium W.M.M.M.[1] Panow, ani exoptata praesentia W.M. M.M. P.P.[2] ucieszony byc, y wczymkolwiek byscie W.M. M.M. Panowie, słuʒyc sobie roʒkaʒali, adimplere to na ten cʒas, zadną miarą nie mogę.

Deum testor, ze non subterfugio vultum et praesentiam W.M. M.M. Panow, aut cuiusquam Rigidissimi etiam, Censoris (jako mię livor Melevoli cuiusdam, o niewiadomosc Convocatiey y absentią moię tłumacʒyc chciał, a potym publice wstydʒic się tego musiał judicium; poniewaʒ y trudnosci sprawy kaʒdey, apud divisos toto orbe Britannos gentem Exteris difficillimam, y trudow mych niezlicʒonych, y pertinacissimam diligentiam meam, et dexteritatis qualis qualis fuerit, gotowem Calemu Swiatu pokaʒac diariusz, y evidentia; Jakosz same sucessus dosc scʒesliwe, jako wszedʒie tak y u W.M.W.[3] Mych ʒvielce Mcych[4] Panow, dosc wymownym mogą byc spraw moich oratorem. Ktore ze domesticum interrupit malum, to iuʒ nie moia wina. Pewien tego iestem ze gdybym mogł byc tak scʒesliwym, y miec ten honor cieszyc się ʒ preʒentiey W.M. W. Mych Mcych Panow, zebym ustną dostatecʒniey owsʒytkim ucʒynił Relatią; Zadna Niechęc niewynaʒłaby[5] quod in me desideret ultra; a W.M. M.M. Panowie weyrzawsʒy w Proces Actiy Angielskich, toʒ byscie W.M. M.M. Panowie przyznali, co Bracia Naymilsʒy w Panu, dla przyiaʒdu mego, od Wielebnego J.M.X.[6] Superattendenta Zmudʒkiego, swiezo po Wielkiey Nocy do Kieydan evocati. Teraʒ ze się woley Bozey upodobało, znacʒną y niepovetowaną nawiedʒyc {mię} szkodą przeʒ niedawna drogę Kieydanską umyslnie dla spraw Koscioła Bozego przedʒiewʒietą, tam y sam iadącego, ze
1 v. mimo koszty wielkie, przeprawy niebespiecʒne y || pod ten cʒas naygorsʒe drogi, (termin bytnosci naznacʒony mi był pro D[omi]nica Judica w Kieydanach) do tego przyszło mi zem prawie o wsʒytek przyszedł poiaʒd, y szkody wiecey niʒ na fl: 600 odniosł, (ʒgubionego całego Roku wgospodarstwie niewspominaiąc) niemogę zadne na to wynalesc sposoby ani media, aby ledwo co wyprzągszy po drodze Kieydanskiey, ʒnowuʒ ʒaraʒ mogł toʒ iter ingredi. Niemaiąc zgoła ani Ocʒym, ani na Czym. Jakorz y sam Wielebny Dobrodziey J.M.X. Superattendent Zmudʒki swiadkiem był y iest oczywistym com iuʒ za szkody ponosił w Kieydanach. Upewniam się tedy o łasce W.M. M.M. Panow, ze W.M. M.M. Panowie tak potęʒnę ʒwazywsʒy przyczyny; absentiam moię, niebedʒiecie racʒyli vertere mihi vitio. O co unizenie proszę. Bo zgoła po tak swieʒey drodze, poiazdu niemaiąc, y jurgieltu juʒ to przeʒ pułtrʒecia lata naymnieysʒego niepodobna wto potrafic, by teʒ kto y naybarziey usiłował.

A zeby per absentiam meam tayne niebyło Angielskie Negotium M.W. W. M. M. Panom krotką o wszytkim donoszę relatią, fide integra et conscientia.

Stanąwsʒy w Lodinie d[ie] 10 Decembris zastałem Chylinskiego, impresso Pentateucho et quibusdam alys, prorsus a prelo cessantem defectu sumptuum, owszem wtakowey mizeriey będącego ze ad witam tolerandam, supellectilem suam librariam et vesti tutum oppignorare musiał. Oswiadcʒyłem mu (absit jactantia) quod Christianum et Domesticum fidei decebat, przygarnawsʒy go do siebie.

Gdym u Dworu Angielskiego proponowac to począł ʒ cʒymem był od W.M.W. M.M. Panow posłany: Litwania ʒdała się plurimis non ante audita, alys ignota, takze y fidem literis ab Ecclesia scriptis, parcius adhibuere. Lecʒ wsparły mię litera od J.O. Xiąʒecia JeoMci[7] Dobrodʒieja Mego, u tych ktorzi olim we Franciej, et personam Jasnie Oswieconego Xiąʒecia JMci Dobro-

---

[1] W. M. M. M. — Wasza Mość Moi Miłościwy.

[2] P. P. — Panów.

[3] W. M. W — Waszy Mości Wielmożni.

[4] Mcych — Miłościwych.

[5] Taip rankraštyje, turėtų būti: nie wynalaʒłaby.

[6] J.M.X. — Jegomości Xiędza.

[7] J.O. Xiąʒecia JeoMci — Jego Oświeconego Xiązęcia Jegomośći.

dzieia et manum znali dobrze. Do tego y Posłowie na ten czas w Londinie będący, czterey Hollenderscy, dway Kurfirszta JeoMci Brandenburskiego, faventissime pro causa nostra institere. Zem tandem do pocałowania ręki Krolewskiey, (alij octo Delegati ex Hungaria, Transylvania, multisq[ue] Germaniae Provincys non admissi ne[que] auditi sunt) przypuszczony, przy audientiey spem beneficy otrzymał. Krol JeoMosc Angielski zlecil to pewnym osobom, aby diligentissime inquirowali in literas fidei et credentiales meas: A iż niektorym ztychze to osob dostało się nie co było iuż zasłychnąc, o zaczętym drukowaniu początkow Bibliey Litewskiey; Scrutabantur varie, iesliże
2 Delegatus ab ea ipsa Lithvania venio Ktorey || Ktorey usibus Biblia Litewska miała byc destinowana. Item iesliby ta Biblia była Litwie pozyteczna y potrzebna; Kto Corrector y Translator iey, czyem sumptem y od kogo do Angliey posłany, powiedziałem: ze sumptib[us] Ecclesiae iako Alumnus et Acoluthus ei[us]dem Lithvaniae; Insuper rogatum y to: An is esset ardor et studium pietatis in populo Lithvanico et praesidibus Ecclesiae zeby sobie od tąd zyczyli mysteria haec sacra, miec in lingva vernacula, niemawszy ich dotąd.

Gdy o wszytkim dałem sprawę pro rei veritate et conscientia, podawszy oraz wdruk po Angielsku Calamitates Ecclesiar[um] Protestantium w Litwie; Referowali omnia ista, Krolowi JeoMci, persvaduiąc gloriosum fore, ut cum vitae subsidijs, panem simul animae miseris et afflictissimis Ecclesys porrigeret. Stetit sententia. Podpisał tandem Krol JeoMosc in Julio Mense aby Instrumentum Collectionis zgotowano, a zeby Collecta tym rzeszystsza była, Biblia znią sprząc rozkazał.

Dum haec aguntur, Chylinski submittowawszy mi się, poddac sub censuram Ecclesiae versionem swoie, a bedąc winien Drukarzowi 148 Libras Sterling Ang[ielskich] metu carceris, poniewaz termin exsolutiey, cum Februario exspirował, nec me, nec alys salutatis, owszem nemine conscio wgospodzie, clam relictis reculis navem conscendit, et sic se subduxit ex Anglia. Gospodarz iego sic {iniuriatus} a znim Typographus tak długo mię szukali {w Londinie}, aż znaleźli: I powitawszy mię skargą o fugam na Chylinskiego, expresse sollicitowac mię gorąco poczeli, abym iako publica {Persona} to wszytko im płacił, co Chylinski nagwazdał w druku; daiąc tę ratią, ze to publicae utilitati y Całemu Kosciołowi destinatum iest. Sin secus grozą, aresztem Collectie.

Barzo mi to niewsmak było, ze iecze przed Niewodem, iuż do obłowu, mocno się ozywał Typographus. Co uważywszy niektorzi z IchMc[8] P.P. Commissarzow, qui intime favebant miserys nostris, abysmy niemusieli ex Collecta pauperum płacic długow Chylinskiego pod praetextem wydania Bibliey; zeby tym scodrobliwsze oswiadczyli beneficium afflictis Ecclesijs Lithvan[iae] y zeby ad fervidiora pietatis ac liberalitatis studia plebem Anglicanam zagrzac mogli; Necessitatem Biblior[um] Lithvanicor[um], et gloriam inde, specialiter recommendowali populo, ztą clausulą, zeby kazde sto funtow do skarbu wniesione, do Litwy odesłane ex nunc było in subsidium pauperum, iako expresse miec chce Regium Diploma. ||

2 v. Hisce ita sancitis niełza mnie było woley Krolewskiey y Commissarzow contrariari, aby Biblia expungerentur ex Diplomate Regio; Bo iakoby {to} snadnie mogło było movere suspicionem apud Anglos natura suspicaces, tak facilius totum Legationis meae negotium irritum reddidisset. Et impium quoq[ue] visum fuisset multis (ut et hodienum videtur non paucis male de negotio informatis) si per Delegatum, id quod publicae aedificationi ei[us]dem Gentis, ad gloriam Dei destinabatur, miało było byc, praepeditum. A nic pewnieyszego nad to, ze gdyby in contrarium res cecidisset, y Biblia fuissent per Delegatum neglecta, y Collecta tym skępsza dopierozby tym goretsze padłyby były acclamatie, ze per Delegatum Litwa postradała Bibliey w Języku swoim, y ta macula longo tempore przyschłaby była na Delegacie. Ktory iako Lycurgus olim, nieobawiaiąc się zgoła in Gente sua parricidium, nulla lege illud prohibuit tak nigdy niespodziewał się po Chylinskim tak Przekletey Piekielney Złosci, Lakomstwa, szalenstwa y obrzydłey Rebelliey Kosciołowi Bozemu, in se tam sanctissima.

Editio igitur Biblior[um], voluntate Regis decreta, bynamniey by nam byłą niezatrudniła Collecty, owszem wielceby była dopomogła, ztych Przyczyn.

1. Ze wiele kosztowac niemogła, gdyby swym tribem szła a nie po Chylinskiemu, ktory po 9 funtow od iednego Arkusza placic postąpił. Jam ztargował niezpelna po 5 funtow; Item przysięgał przedemną ze tylko dwanascie set exemplarzow wydrukowac kazał, a znalazło się wiecey niz trzy tysiące. Sed ut ut sit na to byłaby była Collecta per Angliam, Scotiam, Hiberniam, Hollan-

[8] IchMc — Ichmość.

diam et Galliam, gdyby samże był nieohydził Chylinski Zborow Bozych, multorum vitiorum imo et criminum reos, accusans sług Bozych, osobliwie Wielebnych w Bodzie JchMci X.X. Superattendentow, apud multas gentes.

2. Collecta beż Bibliey niechybnie byłaby była mnieysza.

3. Chocby niebyła zlaczona ż Collectą Biblia, koniecznie postaremu czynic było potrzeba Typographo satisfactią za druk Chylinskiego, uti de facto zapłaciło się na tysiąc talerow, funtow scil[icet] sterling 148.

4. Chociaż by Biblia niebyła wspomniona in Diplomate Regio, Typographus lucri causa per condictamen z Chylinskim, supplicowali by byli, y przekupili, aby pecunia in subsidium Pauperum conferowana, na Biblia raczey obrocona byla, jako y po dzis dzien praktikuią. Maiorem et immortalem gloriam ztąd ostentuiąc Anglis.

5. Niepomnie aby na przeszłym Synodzie albo Convocatiey Kieydanskiey inhibitia przeciwko Editiey Bibliorium stanąc miała. Pomnię ze imperfectionis a multis incusabatur, ale ostatnie votum JM[9]. Pana Raieckiego Marszałka Lidskiego, a Directora na on czas, hisce formalib[us] brzmiało: Ponieważ nas ta Biblia nic niekosztuię, y owszem niech bedzie wdruku.

Z tych tedy przyczyn || Z tych tedy ratiy (niechcąc oraz przytym urazic Krola y Commissarzow ani frustrari Kray Litewski w Bibliey), raczey to acceptowałem praescriptum incommodum
3 ([10]iesli incommodum słusznie nazwane byc moze) coniunctionem scil[icet] cum Collecta Bibliorum, niżeli usiłuiąc ią sequestrowac, totum negotium Legationis wdac in periculum niepowetowane.

Za promulgatią eiusmodi Diplomatum, ktorem ia sam musiał do 54 Prowinciy posyłac y drogo płacic publicznym Poczтarzom, było iedenascie tysiecy Exemplarzow według liczby parochialnych Kosciołow w Angliey, non contemnenda wnetże Summa Collecty do Podskarbich na to naznaczonych wniesiona to iest tysiąc funtow Angielskich.

Interim inopinato ultima fere navigatione, infaustissimo autem Ecclesiae sydere advolat Chylinski ż Litwy do Angliey, in fine [Decem]bris[11]. Ktorego niesczesny przyiazd, nietylko ożiebłosc wielką, ale też zupełną interruptią, przyniosł ż sobą w contribuowaniu Collecty. Od tego bowiem czasu niemogłem wiecey byc Promotorem ani Exactorem per Provincias, Collecty; aggrawowany y okryty zarazem od niego processami y od Creditorow iego, dla ktorych y gospoda moia niebyła od aresztow wolna, y rzeczy moie. Et hisce artib[us] y pieniadzctwem w Angliey nader zwyczaynym, authore Chylinsio per socios eius et instrumentu[m] cały rok zmytręzyc mi przyszło; miasto tego coby się interea temporis otrzymało było niepochybnie per Scotiam Hyberniam Galliam et Hollandiam subsidium pro Ecclesys Lithvanicis.

Mimo to Redux ex Lithvania Chylinski, clavo nonnullis, literas Salvi Conductus per mendacium a Celsissimo Principe Radziwiłł D[omi]no meo, opera D[omi]ni Jurski impetratas quasi auctoritate Ecclesiae missus in Angliam esset, postquam exhibuisset; et splendidissimo falsae missionis fuco talem qualem fidem sibi conciliasset; nulla interjecta mora impressionem Biblior[um] celerrimo conatu aggreditur, pergitq[ue] diu ac noctu. Me prorsus refugiens, nec salutare, aut communicare quippiam ex Lithvania dignatus. Lubo Pan Jan Borzymowski et oreten[us] et per schedulas oblatas oto go odemnie {po kilkakroc serio} upraszał, aby się wprzod widziec chciał, y zniesc ze mną. Owszem, iżby iakonaywiecey wydrukował nizby {mię} wiadomosc o iego odiezdzie z Litwy mię doszła; iniquissimum, et Collectioni Nostrae injuriosissimum zawarł cum typographo contractum me inscio; Usuram insuper ei adstipulatus, pro exspectatione solutionis, etiamsi magnum satis et iniquum ex prelo, redent lucrum ad Typographum. Multa alia sine scitu meo contraxit debitu.

Papieru za sto funtow wziął na credit beż mey także wiadomosci, do mnie Creditorem odeslawszy abym ż collecty płacił. Także y dług ktory we Gdansku zaciągnął.

Ztakową hardoscią y złoscią iego nieukroconą, owszem przechodzącą wszelka[12] złosc ludzką, niewiedziałem zgoła co było czynic; sagaciores tey opiniey byli, zescie W.M.M.M. Panowie, z disgustu niejakiego przeciwko mnie, na exturbowanie mię zafrontem y obelgą z Angliey studio
3 v. onego wycommendirowali. Ponieważ plenum Delegati munus sobie usurpował, || potrząsaiąc

---

[9] JM. — Jegomość.

[10] Šis skliaustas autoriaus tekste praleistas.

[11] Šios ir kitos vietos pabrauktos ataskaitos autoriaus arba sinodo raštininko.

[12] Rankraštyje — wszlelka.

Canonami Synodowymi, Commendatitys J. O. Xiążecia JMci, a do mnie naymnieyszey niemaiąc karteczki z Litwy: Co y Commissarzow, y wszytkich innych quos non latebat Negotium nostrum, in summa fuit admiratione. Gdy tak wszyscy haeremus defixi, Chylinio dies noctisq[ue] in prelo pergente. Summa cum laetitia, meliorem de abitu Ingrati illius Alumni Chylinski accepi Notitiam od Wielebnego Dobrodzieja JMci Xiedza Superattendenta Zmudskiego; Ktorego wliscie haec fuere formalia: Chylinskiego do wiosny chcielismy zatrzymac y było by było dobrze, ale tak iest człowiek uporny, ze się zadną miarą namowic niedał. Po Convocatiey, chciał żeby spatio dwoch Niedziel, żrewidowano tą Biblią, a on iey sam czytac niemoże. Cale subterfugiebat aby iey niecorrigowano, powiedaiąc ze się my na tym nieznamy, iako caeci na colorach, y ze ta messis iego alienam falcem non requirit. Odiechał tedy ze mną się pohałasowawszy. Zdarzył się na ten czas M. Pan Marszałek Wilkomierski[13] ktorego sententia y J.M. W. Pana Oborskiego była, vi ipsum detinere: y ia assensum meum praebuissem, gdyby mię był prędzey list W.M. doszedł. Teraz iestesmy duby y niewiemy co czynic. Jesli perget visui nos exponet Adversariorum, bo na każdey karcie bedzie po kilkunastu errorow. Jeslibysmy chcieli inhibere, boiemy się by tey sprawie na ktorey nam wiecey należy niż na iego Bibliey (niech niegrzeszę) niewadziło. Przysięgę ze iey zaden niekupi. Det De[us] ipsi meliorem mentem. Jam mu y Canonu[m] o tey editiey niewydał, y Commendatitias, na ktore mam blankiet. Co in rem W. Mc. byc moze. Ze niemasz ani consensum nato, ani Commendatitias. Chylinski cale niedobry człowiek etc. etc.

Die 19 Febr[uari] 1662. Kiedy geniusz Chylinskiego sobie uważam, y przeszłe dzieje onego na pamiec sobie przywodzę, niedziwuię ze gorzkiego drzewa niesmakowity owoc. Upatrowałem w nim przed lat dziesiatkiem barbarum et agreste ingenium, et superbiam intolerabilem pod pokrywką żmysloney ludzkosci. Diceres co Seneca de Nerone: Sangvinem luto maceratum. Doznałem tego pod czas teraznieyszey bytnosci iego umnie, etc. Difficulter to na sobie przewiodł, ze to opus subiecit censura[m] a submittowawszy się, impatientissime tulit, kiedy vitia ukazowano y poprawowano; Z zymał się, marszczył się, Caecos colorum Judices nazywał nas. Tandem praetextu Nuptiarum, pohałasowawszy się ze mną, gwałtem się wydarł do Krolewca; a ztantąd do Angliey. Co się tknie Bibliey, ponieważ wniey tak wiele errorow ile wierszow, potrzebowalismy aby było opus to recognitum; Inaczey byc niemoze abysmy y nikt nas do tego nieprzymysi, abysmy tę translatią na wieczną hanbę naszę tak przyiąc mieli. Inhibitoriae et revocatoriae Chylinskiego, ad Fratres Anglos predko od nas zaydą. Kiedy tu absolvet[ur] censura y weźmie facultatem niech potym koncży. Summy Collectaniey nierusżaiąc, ponieważ sam żawsże tu powiadał: Ze reszty Wielkopolskie na Biblia Litewską są destinowane. W.M. mi żal ze takie afronty y contumelie od niego ponosic musisz[14]. Trzeba zeby napotym humiliatus, naucżył się ultra quam par est non sapere, et suo se metiri modulo atc.

Item: Editionem certe Biblior[um] Lithvanicor[um] Ecclesiar[um] non nunquam impedivit, ne[que] iam impedit, immo gloriae divinae cupida promovendae in Synodo Caiodunensi approbavit; sed non ante plenam recognitionem sufficientemq[ue] Correctionem a Fratrib[us] ad id deputatis instituendam. Haec erat Synodi nostrae mens, haec non alia cui se submiserat ordinatio: qua spreta et contemptim habita, quando quidem opere non recognito, non correcto, invitis et reluctantib[us] quorum intererat in Angliam redierit, eiusq[ue] editionem procurare cuperit: Nemo Ecclesys Nostris || stris vitio vertere potest, si hanc rancidam, insipidamq[ue] versionem sibi obtrudi 4
non sint passura[m] etc. Przydał y Wielebny X. Consenior Nowogrodżki, aby prelum aresztował. Po wżięciu tych listow, żrozumiałem phantasia y impreże Chylinskiego, ze co czynił spe opum et inanis gloriolae cupidine czynił.

Cicho tedy aresztowałem prelum y żwolawszy kilku przednich Ministrow Londinskich y Delegatum Pedemontanorum, vocato Chylinio Consilium communicavim[us]. Chylinski multorum mendaciorum et fraudis apud Celsis. Pr.[15] Radziwiłł, evidentissime convictus, sacro sancte promisit (ut Acta illi[us] sessionis testant[ur] ktoram presentował w Kieydanach) se in Lithvaniam prima navigatione iturum, Ecclesiam deprecaturum se humillime, daturumq[ue] sub censuram Ecclesiae versionem suam, si modo viatici nomine viginti librae {sterl[ing]} ipsi darent[ur]. Et aliqua cautio, Typographo Creditori. Hoc in me cum recepissem; de die in diem nectendo moras,

---

[13] Jonas iš Miežino Miežinskis.

[14] Originale taško nėra.

[15] Celsis. Pr. — Celsissimus Princeps.

mox a promissis et submisione resilyt, et clam Biblia excudi iussit. Me a quibusdam tantum Superintendentib[us] avarissimis privato Nomine esse Missum {sparsit}. Ministros verbi praecipue vero Reverendiss[imos] D[omi]nos. Superattendentes, Ebriosos, Avaros, Rudes, Crudelissimos et tanto Anglorum beneficio indignos, gravissime traduxit, charitatem piorum extingvere conatus est, y do 40 Kosciołow iako się sam chwalił po Londinie chodził, odprasząiąc aby in publicum nieconferowali, ale iemu ad manus; sam się z tego[16] chwalił; owszem y ztego ze y do provinciey rozpisał, ze Legatio moia impustura tantum fuit et defraudatio Angliae: są na to swiadkowie. Ale z ust iego tom sam słyszał z P[an]em Walter Robertsem in aedib[us] Typographi gdym aresztował prelum: Wolę zeby Diabol wział (vox est Chyliny) wszytkę Collectę, niż zeby się Xięzey Litewskiey dostac miała.

Mnie molestiy contemptow per conductas personas nazadawał niezliczonych, cum ab urbe abessem, przybrawszy hultaiow miedzy ktorymi był Hamilton ieden, naszedł gospodę moię udawaiąc zem mu dłużen, zem uciekł iako impostor, y rzeczy moie szarpac chciał, bybył na nim niewyiechał Gospodarz. Drugi raz ebryssim[us] naszedł mię także, y na dowod Crudelitatis Ministror[um] Lithvanicor[um] koniecznie guza u mnie szukał, rozmaite mi dawaiąc nader grube przyczyny, y ad pugnam wyzywaiąc, aby mię tylko miał był o co oskarzyc: Działo się to in praesentia X. Warteskiego Cl. D.[17] Junij Nepotis D[omi]ni Commeny et D[omi]ni Johannis Borzymowski. Nazaiutrz areszt włozył na gospodę moię per Typographum pod winą 300 funtow. Tak cały Rok iako wiadomo Cl. D[omi]no Commenio, Doctissimo Rdo[18] D[omi]no Hartmanno, kłopotami processami, skargami, supplikamy zuprzykrzeniem wielkim zycia nawet samego strawiciem w Londinie musiał. Za niechawzy promowere negotium Collecty per Provincias Angliae; a oraz y per Scotiam per Hiberniam Hollandiam et Galliam. Gdzie obiecano była Collecta poki Zbory nasze tym tam narodom calumnys Chylinskiego et discordia nostra, niestały się ohydzone.

Zaczym serdecznie tu ubolewac przychodzi, ze Chylinski gdy był w Litwie, wtwardsze nieuiely ręcę. Ze alumnem bedąc et recalcitraus Praetulib[us] Ecclesiae, ze wypuszczony iest z Litwy pro suo libitu. Ze Ecclesia niewziełą się o swą krzywdę, gdy submittowawszy sub censuram versionem suam ze ią zasię odebrał kiedy chciał y ze tego przynamniey nieodieto mu. Ze go do pisan[ia][19] Canonow' przypuszczono, ktore falsissime sobie powypisował || wypisowawszy udawał pro genuinis, y pieniedzy we Gdansku dostał na nie.

Bodayby było stanełło na Radzie Wielmoznego JMc. Pana Marszałka Wiłkomierskiego y JeoMci Pana Oborskiego, zeby go było by y gwałtem w Litwie przytrzymano azbym był Collecte zupelnie zebrał y przesłał; bo ex retentis mogłaby była Biblia byc wydrukowana. Co iż się niestało widziec raczycie sami W.M. M.M. Panowie, iak szkodliwe zatym nastepuią consequentie. Niezmazana ohyda Kosciola Bozego u Narodow postronnych. Y strata Niepowetowana.

A iesliż W.M. M.M. Panowie z teraznieyszego Swietego zJazdu nieobmyslicie na to sposobow, y tak daley, iako do tąd zaniechacie W.M. M.M. P.P. w Angliey Chylinskiego; przeije, przehula y przesprawia na zalotach (znaczne y do Krolewca upominki przesyła a wszytkie in spem Collecty) wieksza daleko czesc Collecty, a druga sub praetextu długow, nadgrody za editią y zmyslonych przytym kosztow, koniecznie bedzie chciał sobie usurpowac, y znaydzie praktiki przez swoie iniqua instrumenta.

Zyczyłbym tedy y proszę per amorem et honorem Ecclesiae Dei W.M. M.M. Panow unizenie, abyscie W.M. M.M. P. Panowie prudentia et auctoritate sua iako naypredzey obviare raczyli wyuzdanym Chylinskiego insolentiom, y zlosci a uporowi w Krzescianstwie niesłychanemu, bo zaiste inaudita haec Alumni et Ecclesiae controversia ab initio Christianitatis.

Sposobu niewidzę na to inszego, iedno zeby Delegatus z Synodu zaraz do Angliey był wysłany. Idemq[ue] Corrector ut sit Bibliorum Imprimendor[um]. Dla tego Litwani Idiomatis musi byc probe peritus. Y pisałem o to często y gorąco iescze będąc w Angliey. Testimonia niech ma ab Ecclesia, sufficientia, tu w Krolewcu przydane mu bedą a serenissimo Electore Br[andenburgiae] et Celsissimo Principe Radziwiłł Commendatitiae, y iuz są obiecane. Nowy Testament koniecznie trzeba mu wziąc z sobą, a przynamniey primam partem; w Londinie stanąwszy y ukazawszy Cre-

[16] Rankraštyje — ztgo.
[17] Cl. D. — Celsissimus Dominus.
[18] Rdo — Reverendo.
[19] Rankraštyje — pisano.

dentiales et facultatem sibi datam imprimendi, beʒ odwłoki niech drukowac zacʒnie Nowy Testament, eadem forma iako Chylinskiego editią, tylko typis maiorib[us], bo Chylinskiego druk cale slepy młodym ledwo moze byc usui. Causa impromptu, powiedziawszy ze Litwania pilnie barzo Nowum Testamentum potrʒebuie. Nim totam skoncʒono bedʒie, wcʒesnie gotowy bedzie y Stary Testament, bo Kurfirszt JeoMosc Br[andenburgski] wprzyszły tydzien posyła W.M. M.M. Panom, zupełną Biblią Litewską manuskript (Apocrypha t[a]ntu[m] desunt, ale mniey po nich y wdruku et sumptib[us] parcetur) ʒ Bibliotheki swoiey Krolewiec[kiey] za ktorą assecurował się J.O. Xiąże JMosc Radzwiłł Pan moy M. y Wielmozny JM. Pan Owerbek ze W Litwie ʒginąc nie ma; ale ʒe
5 odesłana bedʒie wcale do Bibliotheki naʒąd. || Zacʒym iuʒ opera Chylinskiego minus utilis, y niestoi za te koszty ktore on tam co dzien cʒyni ʒ Collecty, y na przesyłanie versiey swoiey.

Zacąwszy gruntownie drukowac Nowy Testament, apud Joh. Maxvell Typographum (ʒ ktorymem ia contract postanowił po 5 funtow od arkusza niespełna, Chylinski swemu płacic po 9 funtow postąpił) ktory ad Tameʒia prope Templum Paulinum mieszka; Potrʒeba bedʒie zeby Delegat[us] instituere actionem Chylinskiemu y rugował {go} ʒ Angliey iako Editioni Bib[liorum] non necessarimo, a Collectie tenuiori barzo gravem; Albo iesli figere sedem apud Anglos proposuit, iako X. Jurski Ecclesys Lithvanicis tym grozi: Niech w to tylko potrafi Delegatus, zeby go tygodniowe strawne pieniadze ʒ Collecty, wiecey niedochodziły: gdyʒ bierze Chylinski (gdy się submittował uprosiło mu się to) septimanatim na 5 twardych talerow. Długow zadnych iego płacic niechby niepoʒwalał Delegatus, bo te nie są dla Kościoła B[ozego] ale na zaloty Chylinskiego zaciągnione.

Exemplarzow wydrukowanych Bibl[ii] do rąk cale niech niedaie Chylinskiemu Delegat[us], iam ie ʒwielkim processem wygrał y wywaʒył a Typographo, kiedym mu circiter fl. 3000 ʒ Collecty zapłacic musiał. Y za to przysądzone są te Exemplarze Kościołowi B[ozemu] a niedispositiy Chyinskiego. Zostawaią in sequestro in Ecclesia Londino-Belgica, pod klucʒem tamecʒnych Pasterzow, osobliwie Reverendi ac Nobilissimi D[omi]ni Calandrini. A iest ka dego exemplarza trzy tysięcy, bo tak sczodrze Chylinski drukowac kazał.

Jest tamʒe in deposito {ʒa} sto libras {Anglicas funtow Sterling} papiera, ktorey na credit wʒiąwszy Chylinski cum Typographo, zataszlowac go chcieli. Aʒem processem takʒe go otrʒymał. Byle Delegatus auctoritate Ecclesiae Nowy Testament manib[us] Censorum podpisany, approbowany et sigillis roborowany dał w druk, eo ipso nieostoią się calumniae Chylinskiego, y querelae przeciw Całemu Kościołowi B[ozemu] w Litwie zaniesione, ze Ministri ʒadną miarą beʒ niego transferowac in Litwanica Bibliey niemogą ob defectum Lingvarum Orientalium w ktorych Chylinski ledwo teʒ slabiʒowac umie. Praecidentur mu y spes devorand[um] Collecta[m]. A iustissima subest causa poniewaʒ revocatus toties ab Ecclesia non redyt, ani versiey swoiey secundum decretum JeMc. P.P. Commissarzow nieposyła.

Roʒumialbym zeby y to była rzecʒ potrʒebna iescʒe raʒ revocowac go per Delegatum in Lithvaniam, chcieli zeby Ecclesia utatur labore, y versiey iego niepostponowała cale ʒgoła, dla iego ʒbrodni y uporu.

Listy iesliby była wola W.M. M.M. Panow mogłyby byc do Krola JMci, a iesli teʒ zostawic to ʒda się, gdy ultima Biblys imponetur manus, tymby lepiey.

Do Ich P.P. Commissarzow koniecznie potrzebne Imiona IchMci. Titulos convenientes tak {ʒe} y do Niektorych z Duchowienstwa, qui negotio nostro impensissime favent na osobnym Memorialiku expressi Wielebnemu Dobrodziejowi JEoM X[ę]dzu Superinttendentowi Zmudzkiemu
|| Exemplarzow Nowego Testamentu, takʒe potym y Starego, tak wiele drukowac konieczne
5 v. potrzeba, iak wiele Chylinski zacʒał, tylko maiorib[us] typis, inacʒey Angli wiele by nad tym scrupulisowali ʒa delatią Chylinskiego.

Cl. D. Delegat[us] niech potym pilny da poʒor, po impressiey, aby wszytkie exemplarze beʒ distractiey ʒprowadzone były beʒ szkody do Krolewca. Gdyʒ tu moze byc pozytek ich, ʒpieniężywszy ie. Niektorzi tuteczny Theologowie supplicowali u Kurfirszta JMc. Br[andenburskiego] aby contributią uchwałił po 10 gr[osz] ʒ włoki ztych Powiatow, gdzie iest Lingva[m] Lithvanica[m] usus w Prusiech. Juʒ bliski tego był skutek, lecʒ potrafiło się wto, ze differret[ur], aʒby nostra Biblia viderent pius lucem.

Z impressią trʒeba się copredʒey pospiesʒac, gdy pieniedzy predʒey podniesc niemozna pokiby całą Biblia niebyła w druku, tak to Ecclesias decreditował Chylinski, oskarʒiwszy ze tylko pieniedʒy szukaią, anie chwały B[ozey] z Bibliey Praesides Eccl[esiae].

Rozumiałbym ieszcze żeby y to siła pomogło futuro D[omi]no Delegato, tak ad accesum faciliorem do JchMc. P.P. Commissarzow spraw naszych uti Praecipuos in Anglia Senatores et Angliae Pares, iako też ad fidem sibi in omnibus conciliandam, gdyby do Angliey przez Hollandią iechał, a ztamtąd uprosił z sobą y Nomine Ecclesiae zaciągnał pro comitatu, Ornatissimum D[omi]num Johannem Borzymowium; od ktorego miał o wszytkim dostateczną Informatią, y directią iako od powiadomego y Jezyka Angielskiego, y calego Negotium, y znaiomego u wszytkich tameczных, z ktoremim negotium Collectionis tractował.

Na przeslanie pieniedzy snadnie obmysli się sposob, gdy się druk Bibliey skonczy. Dla tego privatam Informationem Completissimam zostawuie w Krolewcu pro Cl. D. Delegato, zniey się sufficientissime wszednie y w kazdey sprawie bedzie mogł informowac. Viaticum tusze iż nietrudno bedzie obmyslic W.M. M.M. Panow pro Delegato; choc teraz uczyni sobie trochę przykro Ecclesia Dei wtey mierze, załowac szkoda, bo się to wkrotce abunde nadgrodzi.

A ponieważ domyslam się ze R[everend]us D[omin]us Jurski, iako zwykł hacten[us] każdy Ziazd Kościoła B[ozego] Relatiami y Apologiami anizowac Imieniem Zecia swego Chylinskiego, ze y teraz niezaspi quicquid ille jusserit perscribere; Unizenie proszę abyscie W.M. M.M. Panowie cum grano salis, fidem scriptis raczyli adhibere. Cokolwiek bowiem Nomine Generi hacten[us] pisał (iakom siła takich scriptow w Kieydanach został) musiał nuperfateri publice, ze iussus a genero in gratiam eius pisał, nescius vera an falsa essent quae manus eius propria indetrimentum Ecclesiae, et ad committendos fratre exarabat. Co też o mnie własnie strony Convocatiey napisał, exedit ipse-
6 met quod intriverat. Dziwiło się iednak nader Ministerium Regiomontanum, unde ea homini eius aetatis et professionis || et professionis quae nil nisi calumniae et mendacia (sit honor aurib[us]) evidentissima erat. Na co affuere testimonia omni fide maiora. Ministerium Regiomontanum pisac mu ad Eccl[es]iae Praesules (ktorych propria manu malae fidei w distribucie Collecty w Kieydanach, et alior[um] incusavit) cum, deprecatione nakazało. List wprzod Ministerio exhibere powinien aperte, y oni go przeslą: A imposterum in Negotio Anglicano totaliter ei silentium impositum est; przydawszy ze niepowinien Zecia swego ita aucupari gratiam, zeby dla niego miał veritati mittere nuncium, y byc paratus quidvis etiam falsissimam, scribere in detrimentum Ecclesiae, dummodo Genero suo talia prosint. Bedzieli takowych rzeczy wiecey, wyzsze subsellia w Krolewcu gotowe wto weyrzec. Ministerium Regiomontanum quamprimum quidam illor[um] convaluerint, napiszae plenius ad Ecclesias Lithvanicas.

Konczac iesze y tę unizoną wnoszę prosbkę moię do W.M. M.M. Panow, iako Patronos sług Bozych, gorliwych, rząd y disciplinam w Kosciele Bozym wiernie miłuiących, y Vindices Krzywd y Niewinnosci, abyscie W.M. M.M. Panowie, to co mi w Angliey, a w osobie mey Całemu Kosciołowi Bozemu, znieważym J.O. Xiazecia JeoMc. Dobrodzieia mego dishonorem, Alumn[us] et Acolutus Ecclesiae Lith[vaniae] w Niewinnosci mey y dla spraw Kościoła B[ozego] inaudita perversitate wyrządzał, pamietuie wdobry memorialik wpisac kazali, unizenie y powtore proszę. Za powrotem da Bog tamtey strony, przydzie prolixius przełozyc Kosciołowi B[ozemu] krzywdę y ignominiam, jakową mię nigdy niepotkała, iedno od Chylinskiego.

Przytym unizenie supplikuię, abyscie W.M. M.M. Panowie, na kłopoty moie niezliczone, trudy, prace, szkody, omieszkanie z stratą niepowetowaną, wpodawaiacych się do jakiey kolwiek Consolatiey okazaiach respectowac raczyli. Wiecey niż prze dwie te Lecie w Angliey, zaden Jurgielt znikąd mię niedochodził. Sustentatia moia w Angliey barzo była scupła, po funcie tylko brałem na tydzien, iako y Chylinskiemu otrzymałem, a extraordinariyne wydatki ad promovendum Collect[y] negotium y drogi czeste, mnie tylko samemu, tyleż drugie brały mi so tydzien; Zkąd w chudobie mey znaczny ponosze uszczerbek, y znac te drogę teraz na mnie Angielską, {przez} niedostatek, dla ktorego się wydrzec z Krolewca niemogę.

Nic niewątpiąc o zwykło-Pobozney łasce W.M. M.M. Panow, Dobrodziejow y Braci w Krystusie, Pana Boga proszę za wszytkich wobec y każdego zosobna W.M.M.M. Panow aby w długo pozny przeciąz wieku, rozmnażaiąc weselsze lata, wszytkie vota W.M. M.M. Panow plene adimplere raczył: Utrapiony Kościoł Swięty za dni y patrocinium W.M. M.M. Panow, wystawiwszy nader Kwitnący, na Chwałą swoę y na wstret złosci przesladownykow. Zatym się zpowinnym Bogomodlctwem moim y usługami nayniższymi oddawan zwykłey łasce W.M. M.M. Panow zostaiąc.

Illustrium Generossimar[um]q[ue] Dignitatum Excellentiar[um] V[est]rarum. Ut et Reverendissimar[um] Nobilissimar[um]q[ue] Vestrarum Humillimus Cultor et Servus Johannes Christiphorus Krai nski, nuper [...] Sereniss[imus] Britaniar[um] Monarcham Deleg[atus]

W Krolewcu die 28 May
1663
6 v. *Prierašas*: Wilnie ta Rellacia Na Sinodźie Swientym Provincialnym Czytana AN[no] 1663 Junii 4
Parašas: Pan Raiecki [... ...] Director praesens

О печатании библии С. Б. Хилинскиса на литовском языке

И. К. Лукшайте

Резюме

На основании документов архива Синода евангелическо-реформатской церкви Литвы, в особенности отчета И. К. Краинского (уполномоченного синода по делам сбора денежных средств в Англии в пользу реформатской церкви Литвы) синоду 1663 г., анализируется история печатания библии в переводе Самуэлиса Богуславаса Хилинскиса (приблизительно 1632—1668 гг.) на литовский язык.

Выявлены дополнительные сведения из его биографии.

Делается попытка определить этапы печатания перевода. Первый раз печатание перевода было прекращено в декабре 1660 г. (точная дата начала печатания неизвестна) из-за недостатка денежных средств, второй этап начался в декабре 1661 г., когда Хилинскис вернулся из Литвы и Кёнигсберга, и продолжался до лета 1662 г., когда окончательно было прекращено печатание книги. Установлен тираж издания — 3000 экз.

Отчет И. К. Краинского дает основание утверждать, что причиной прекращения печатания библии Хилинскиса не является недостаток денежных средств.

Хотя качество перевода может быть определено только языковедами, но, основываясь на исторических сведениях, можно утверждать, что переводчик хорошо владел литовским языком. Мать его была литовкой, и есть основания допустить, что и отец, происхождение которого неизвестно, владел литовским языком. Хилинскис был близок роду Минвидасов, видных деятелей реформации в Литве в XVII в.

Судьбу печатания перевода Хилинскиса предопределили равнодушие синода к изданию и недоброжелательное отношение к Хилинскису вышестоящих духовных лиц: Краинский был равнодушен к культуре литовского народа, а И. Божимовский (1610—1673) намеревался сам перевести библию на литовский язык.

Хилинскис владел древнееврейским языком и, вероятно, при переводе пользовался оригиналом библии. Этот факт еще более подтверждает утверждение И. Отрембского, что церковная цензура и сам Хилинскис за основу перевода брали не тождественные тексты библии: Хилинскис переводил с германского и древнееврейского текстов, а цензура сверяла с польским и латинским. Цензура нашла несоответствия и не дала согласия печатать перевод.

В приложении публикуется отчет И. К. Краинского синоду 1663 г.

Институт истории
Академии наук Литовской ССР

Поступило
14.V.1970

On the Printing of S. B. Chilinskis' Lithuanian Bible

I. Lukšaitė

Summary

The documents of the synod archives of the Lithuanian reformers and especially Jan Krainski's account of 1663 to the synod (the latter was a levy commissioner of synod of the Lithuanian reformers in England) serve as the basis for the consideration of the way

Samuelis Boguslavas Chilinskis' (ca. 1632—1668) Lithuanian translation of the bible was printed. They give supplementary information on Chilinskis' biography too.

Printing stages of Chilinskis' translation of the bible are discussed. The edition is established to have consisted of 3000 copies. Explanation is provided as to why the printing of the bible was broken off.

Krainski's account rendered in 1663 to the synod suggests that it was neither because of the lack of means nor of the Lithuanian language mistakes in the translation. Historical data point to the fact that Chilinskis grew up in the family where Lithuanian most likely was spoken. Chilinskis was akin to the Minvydas family who distinguished themselves by taking an active part in the Reformation movement in Lithuania.

The fate of Chilinskis' translation of the bible was mostly predetermined by the indifference of the synod of the Lithuanian reformers to the edition as well as by the very attitude, assumed by persons higher up in the ecclesiastical scale of ranks, towards Chilinskis (Krainski had little in common with the culture of the Lithuanian people and Jan Božimovskis had reasons of his own as to the translation of the bible into Lithuanian).

Chilinskis was well versed in Hebrew. Thus, he might have made use of the text of the bible in Hebrew. The latter fact substantiates Jan Otrębski's assertion that different texts of the bible might have been taken as the basis for translation by the censors of the church and by Chilinskis': Chilinskis' might have translated from the Germanic and Hebrew texts while the censors might have used for the verification the Polish and Latin ones. The texts did not conform, and that is why the ecclesiastical censorship did not give its consent to the printing of the translation.

Krainski's account of 1663 to the synod is presented in the appendix.

Institute of History
of the Academy of Sciences of the Lithuanian SSR

Received
May 14, 1970

UDK 9(474.5)(092)+002(474.5)(09)+284(474.5)(09)

Referatas

Lietuviškos S. B. Chilinskio biblijos spausdinimo aplinkybės. Lukšaitė I. „Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai", 1971 m., A serija, 1(35) t., 87—109.

Remiantis Lietuvos evangelikų reformatų sinodo archyvo dokumentais, o ypač Lietuvos reformatų sinodo įgaliotinio rinkliavos Anglijoje reikalams Jono Kristupo Krainskio ataskaita 1663 m. sinodui, patikslinami Samuelio Boguslavo Chilinskio (apie 1632—1668 m.) biblijos vertimo į lietuvių kalbą spausdinimo etapai. Pirmą kartą biblijos spausdinimas nutrauktas 1660 m. gruodžio mėn. (nėra žinoma tiksli data, kada ji buvo pradėta spausdinti), pritrūkus lėšų. Antras spausdinimo etapas prasidėjo 1661 m. gruodžio mėn., Chilinskiui grįžus iš Lietuvos ir Karaliaučiaus, ir truko iki 1662 m. vasaros, kai galutinai buvo sustabdytas biblijos vertimo spausdinimas.

Nustatytas leidimo tiražas — 3000 egz., pateikiamos papildomos žinios apie S. B. Chilinskio biografiją.

J. K. Krainskio ataskaita leidžia teigti, kad vertimo spausdinimas buvo nutrauktas ne dėl lėšų trūkumo ir ne dėl kalbos klaidų vertime.

Nors vertimo kokybę gali nustatyti tik kalbininkai, bet, remiantis istorinėmis žiniomis, galima teigti, kad vertėjas gerai mokėjo lietuviškai: jo motina buvo lietuvė. Yra pagrindo manyti, kad ir tėvas, kurio kilmė tebėra neaiški, mokėjo lietuviškai. S. B. Chilinskis buvo artimas Minvydų, žymių XVII a. reformacijos Lietuvoje veikėjų, giminei.

Chilinskio biblijos vertimo likimą nulėmė Lietuvos evangelikų reformatų sinodo abejingumas ir asmenų, stovinčių aukščiau už Chilinskį bažnytinės hierarchijos laiptuose, neigiamas nusiteikimas vertėjo atžvilgiu. Krainskis buvo svetimas lietuvių tautos kultūrai žmogus, o Jonas Božimovskis (1610—1673 m.) pats planavo versti bibliją į lietuvių kalbą.

Chilinskis mokėjo hebrajų kalbą ir todėl galėjo naudotis hebraišku biblijos tekstu. Tuo pačiu paremiamas J. Otrembskio teiginys, kad cenzūra ir Chilinskis vertimo pagrindu galėjo būti paėmę skirtingus biblijos tekstus: Chilinskis galėjo versti iš germaniško ir hebraiško, o cenzoriai galėjo tikrinti pagal lenkišką ir lotynišką tekstus. Tekstai neatitiko, ir todėl bažnyčios cenzūra nedavė leidimo vertimui spausdinti.

Priede skelbiama Krainskio 1663 m. ataskaita sinodui.

Priedų 1, reziumė rusų, anglų kalbomis.